

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Marcus Hallsten

Uppsåt och skuld Insikt eller vilja?

Examensarbete
20 poäng

Per Ole Träskman

Straffrätt

Termin 9

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte och frågeställning	8
1.2 Avgränsning	8
1.3 Material och metod	8
1.4 Disposition	9
2 VAD ÄR ETT BROTT?	11
2.1 Brottsbegreppet	11
2.1.1 Otillåten gärning	12
2.1.1.1 Straffbelagd gärning	12
2.1.1.1.1 Handling och underlåtenhet	13
2.1.2 Gärningskontroll	14
2.1.2.1 Gärningsculpa	14
2.1.3 Gärningen strider mot svensk lag	15
2.1.4 Gärningen är inte rättsenlig	15
2.1.5 Det allmänna skuldbegreppet	15
2.1.5.1 Oaktsamhet	16
2.1.6 Täckningsprincipen	16
2.1.6.1 Täckning vid orsaksförlopp	17
2.1.7 Gärningen är inte helt ursäktad	18
3 UPPSÅT	19
3.1 Uppsåtets utveckling i Sverige	19
3.2 Uppsåtets roll i straffrätten	23
3.2.1 Kort om uppsåt i Danmark och Finland	25
3.3 Direkt Uppsåt	26
3.4 Indirekt Uppsåt	27
3.5 Effekt och gärningsomständighet	28

4	UPPSÅTETS NEDRE GRÄNS	30
4.1	Eventuellt uppsåt	30
4.2	Likgiltighetsuppsåt	33
4.3	Sannolikhetsuppsåt	36
4.4	Viljeteorin i doktrin	39
4.5	Insiktsteorin i doktrin	44
5	RÄTTSSÄKERHET	49
5.1	Legalitetsprincipen	49
5.2	Förutsättningar för rättssäkerhet	51
6	SAMMANFATTNING	54
	BILAGA A	67
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	68
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	70

Summary

The thesis debates the three forms of criminal intent possible intent with hypothetical test, intent of indifference and qualified intent of probability. The purpose is to compare these forms of intent from a perspective of guilt and examine which one is most suitable to use as a limit for personal responsibility.

Intent is an important part of the Swedish crime concept. To sentence the perpetrator his intent has to cover the objective prerequisite for the crime. Thus intent limits the criminalized area and defines personal responsibility. How the lower limit of intent is designed and on what grounds the perpetrator is imposed with guilt for his actions is an important part of the penal code. In Sweden this lower limit is traditionally defined by an intent based on will. The reason for this is that the guilt is derived from the intent. He who acts with intent also deserves blame for his actions which follows a conviction. A will-based form of intent considers the moral concepts we have about guilt. He who is convicted is considered to have performed the criminal actions of his own free will and it is this evil will that is punished by society. But to use will as a base for a form of intent is not without problems. Will can not be proved and that means that a will-based form of intent demands the impossible of the courts.

The lower limit of intent was long defined by the will-based possible intent with hypothetical test. The court have to decide how the defendant would have acted if he knew with certainty that the criminal effect would occur. If the perpetrator had certain knowledge that the criminal effect would be realized and still would have carried out his action or if he was indifferent to the outcome criminal intent is at hand. This form of intent has been exposed to hard criticism. Above all regarding the lack of focus on the criminal action and the complicated design. Studies also shows that the possible intent was applied more or less arbitrary by the courts. It can also yield results that are hard to understand for the public.

To investigate the issue of criminal intent a committee was appointed who delivered the result in SOU 1996:185. The investigation examines the two strongest alternatives to the possible intent, intent of probability and intent of indifference. They recommended that the current intent was replaced with the insight-based intent of probability. One of the reasons for this was the intents lack of assessment of will. Qualified intent of probability demands that the perpetrator has realised the level of probability required for the criminal effect to occur. It is focused on the criminal act which leads to a political correct result and it is also logical in its design. Since it does not demand the impossible of the courts, an assessment of the perpetrators will, it is a legally secure way of limiting the criminal sphere. But the lack of assessment of will also leads to that the intent does not agree with what the public considers to be moral guilt. The intent of probability punishes those

who have insight about the risk for the criminal effect to occur, not those that want the criminal effect to occur. SOU 1996:185 are of the opinion that the blame that follow an conviction is derived from the fact that the act is criminalised and that intent is just a way to decide who to blame, it is not the intent in it self that allocates guilt to a guilty perpetrator.

In Swedish law it is not the parliament that decides how the intent should be defined. This is done by doctrine and court rulings. The criticism against the possible intent and SOU 1996:185 launched an intensive debate and the Supreme Court replaced the possible intent with the intent of indifference trough their ruling in NJA 2004 s. 176. Intent of indifference is designed to counter the lack of focus on the criminal act and legal security that the possible intent was criticised for. The demand for focus on the criminal act gives the intent of indifference a result that is more attuned to modern views of what is politically correct. When applied it is not general indifference that matters, it is the perpetrators attitude regarding the criminal effect that should be judged. This form of intent is a more legally secure design for the lower limit of intent compared to the possible intent. In theory it is also plain in its design which should make it easier to apply. The risk for arbitrary use remains thou.

Of the tree forms of intent it is clear that the possible intent lacks legal security and that it can not in a clear fashion complete its assignment as a limit for the criminalised sphere. The change towards a modern intent with focus on the criminal act that intent of indifference promises was necessary. The intent of indifference also gives more conclusive evidence of the perpetrators guilt because of the focus on the criminal act which strengthens the blame society wants to distribute to him. This form of intent follow the traditional line with the perpetrators will as the deciding factor whether criminal is at hand or not. The perpetrators evil will is punished which concurs with the public's idea of guilt. But the intents complicated design makes it hard to understand for those without legal education. The intent of probability is considerably easier to both understand and apply. The limit between what is criminal behaviour and what is not is clear and the form of intent presents predictable results when applied. The intent of probability can in a clear and legally secure way distribute blame to the perpetrator for his actions. This makes the intent the most legally secure alternative for the lower limit of intent. The blame we want to allocate to the perpetrator can be derived from criminalized actions which gives us no reason to keep will as the deciding factor for intent, whether it we take a legal or a moral perspective. Especially as will is impossible to prove. It should probably be considered amoral to keep a demand for an assessment of will when we have more legally secure alternatives to our disposal.

Sammanfattning

Uppsatsen diskuterar det tre uppsåtsformerna eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov, likgiltighetsuppsåt och kvalificerat sannolikhetsuppsåt. Syftet är att jämföra dessa uppsåtsformer ur ett skuldperspektiv och undersöka vilken uppsåtsform som är bäst lämpad att användas som gräns för det personliga ansvaret.

Uppsåtet är en viktig del av det svenska brottsbegreppet. För att ansvar ska kunna dömas ut ska gärningsmannens uppsåt ska täcka de objektiva brottsrekvisiten. Uppsåtet avgränsar alltså det kriminaliserade området och definierar det personliga ansvaret. Hur den nedre gränsen för uppsåt är konstruerad och på vilka grunder en gärningsman beläggs med skuld för sina gärningar är en viktig del av straffrätten. Av tradition har denna nedre gräns definierats av en viljebaserad uppsåtsform i Sverige. Detta följer av att det klander som följer på en fällande dom härleds från uppsåtet. Den som handlat uppsåtligt har också handlat klandervärt och så att säga förtjänat den stigmatisering som följer på en fällande dom. En viljebaserad uppsåtsform tar hänsyn till det moraliska föreställningar vi har om vad skuld är. Den som döms till ansvar för sina handlingar anses ha utfört den brottsliga gärningen medvetet och det är denna onda vilja som straffas av samhället. Men att basera en uppsåtsform på gärningsmannens vilja är inte oproblematiskt. Vilja går inte att bevisa vilket innebär att en viljebaserad uppsåtsform kräver det omöjliga av domstolen.

Uppsåtets nedre gräns definierades under lång tid av det viljebaserade eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov. Domstolen ska avgöra hur den åtalade skulle ha ställt sig till gärningen om han varit säker på att den brottsliga effekten skulle inträffa. Om gärningsmannen trots säker vetskap om effektens inträffande skulle ha utfört gärningen eller om han var likgiltig inför effektens förverkligande föreligger uppsåt. Uppsåtsformen utsattes för hård kritik. Framförallt vad gäller bristen på gärningsrelevans och för sin komplicerade konstruktion. Undersökningar visar att det eventuella uppsåtet tillämpades mer eller mindre godtyckligt i domstol. Det eventuella uppsåtet kan också leda till resultat som är svåra att förstå för allmänheten.

För att utreda uppsåtsfrågan tillsattes en utredning som presenterade sitt resultat i betänkandet SOU 1996:185, Straffansvarets gränser. Utredningen diskuterar det två starkaste alternativen till det eventuella uppsåtet, sannolikhetsuppsåtet och likgiltighetsuppsåtet. Man valde att rekommendera att svensk rätt ska gå över till ett insiktsbaserat sannolikhetsuppsåt. Bland annat på grund av att uppsåtsformen saknar viljebedomning. Enkelt uttryckt kräver det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet att gärningsmannen har insikt om sannolikhetsgraden för att det brottsliga resultatet ska inträffa. Det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet är enkelt och logiskt konstruerat. Fokus ligger på gärningen vilket ger ett modernt rättspolitiskt resultat och eftersom uppsåtsformen inte kräver det omöjliga av domstolen, en bedömning av

gärningsmannens vilja, är sannolikhetsuppsåtet ett enkelt och rättssäkert sätt att avgränsa det kriminaliserade området. Men avsaknaden av viljebedömning leder till att uppsåtsformen inte överensstämmer med vad vi i allmänhet anser vara moralisk skuld. Sannolikhetsuppsåtet straffar den som har insikt om risken för den brottsliga effekten, inte den som vill att den brottsliga effekten ska inträffa. Utredningen menar att det klander som följer på en fällande dom härleds ifrån att gärningen är kriminaliserad och att uppsåtet endast är ett medel för att bestämma vem som ska beläggas med klander, inte att det är uppsåtet i sig som belägger en skyldig gärningsman med skuld.

Det är inte lagstiftaren som bestämmer hur uppsåtsbegreppet ska definieras i svensk rätt. Det ska istället utvecklas i doktrin och rättspraxis. Kritiken mot det eventuella uppsåtet och Straffansvarsutredningens betänkande startade en intensiv debatt och Högsta domstolen ersatte det eventuella uppsåtet med ett likgiltighetsuppsåt i NJA 2004 s. 176. Likgiltighetsuppsåtet är konstruerat för att åtgärda det bristerna i gärningsrelevans och rättssäkerhet det eventuella uppsåtet är behäftat med. Kravet på gärningsrelevans ger också likgiltighetsuppsåtet ett resultat som stämmer bättre överens med dagens rättspolitiska läge. Vid tillämpning är det inte fråga om likgiltighet i allmänhet utan det är gärningsmannens attityd inför den brottsliga effekten som ska bedömas. Uppsåtsformen är en mer rättssäker lösning för uppsåtets nedre gräns än det eventuella uppsåtet. Det är också i teorin tydligare i sin konstruktion och torde vara lättare att tillämpa. Men risken för godtycklig tillämpning kvarstår.

Av det tre uppsåtsformerna är det klart att det eventuella uppsåtet inte klarar av att på ett rättssäkert och tydligt sätt fullgöra uppgiften att avgränsa det kriminaliserade området. Den förändring mot ett mer modernt uppsåt med fokusering på gärningen som likgiltighetsuppsåtet innebär var nödvändig. Likgiltighetsuppsåtet fördelar också mer säkert bevisad skuld tack vare gärningsrelevansen vilket leder till att det klander en skyldig gärningsman beläggs med är starkare. Uppsåtsformen följer också den traditionella linjen i svensk rätt med vilja som den avgörande faktorn för om uppsåt föreligger eller inte. Men den komplicerade konstruktionen gör det svårt att förstå för den som saknar juridisk utbildning. Det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet är betydligt enklare att både förstå och tillämpa. Gränsen mellan vad som är straffbart och vad som inte är straffbart beteende är tydlig och uppsåtsformen ger förutsägbara resultat vid tillämpning. Sannolikhetsuppsåtet kan på ett tydligt och säkert sätt belägga en gärningsman med klander för sina handlingar. Detta gör uppsåtsformen till den uppsåtsform till det mest rättssäkra alternativet för uppsåtets nedre gräns. Då det klander vi vill belägga gärningsmannen med kan härledas ifrån brottskatalogen finns det ingen anledning att hålla fast vid vilja som den avgörande faktorn för uppsåt, varken ur ett juridiskt eller moraliskt perspektiv. I synnerhet inte som vilja är omöjligt att bevisa. Det torde snarare vara omoraliskt att hålla fast vid ett krav på viljebedömning då det finns mer rättssäkra alternativ för att avgöra vem som ska straffas och vem som ska gå fri från straff.

Förkortningar

BrB
EKMR
HD
JT
HovR
HÄ
JustR
NJA
Prop.
RF
RÅ
SOU
SvJT
TR

Brottsbalken
Europakonventionen
Högsta Domstolen
Juridisk Tidskrift
Hovrätt
Häradsrätt
Justitieråd
Nytt juridiskt arkiv
Proposition
Regeringsformen
Riksåklagaren
Statens offentliga utredningar
Svensk Juristtidning
Tingsrätt

1 Inledning

Vad ett samhälle uppfattar som moraliskt klandervärt beteende varierar från kultur till kultur. Det skuldbegrepp vi har i den svenska straffrätten består av uppsåt och oaktsamhet och är bland annat baserat på olika moralfilosofiska teorier. I vardagen kan vi sägas bete oss både oaktsamt och uppsåtligt men detta är inget som är juridiskt intressant. För straffrätten är det bara de handlingar som uppfyller det rekvisit en rättsordningen ställer på uppsåt och oaktsamhet som är av intresse. Huvudregeln i svensk rätt är att om någon person ska kunna dömas till ansvar för ett brott krävs uppsåt i förhållande till gärningen. Undantag från regeln är det fall lagstiftaren också valt att kriminalisera oaktsamhet. Uppsåtsbegreppet är alltså en grundläggande förutsättning för att kunna utkräva straffrättsligt ansvar.

I Sverige har vi valt att inte lagstifta om vad uppsåt är utan det faller på domstolarna och rättsvetenskapen att utveckla dess innehåll och definiering. Det är viktigt att detta görs på ett sådant sätt så att vad som anses vara uppsåt är klart och förutsägbart för alla medborgare, inte bara de med juridisk utbildning. Också gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet är något som enligt tradition ska utvecklas i doktrin och rättspraxis. För att undvika godtycklig tillämpning är det även här viktigt med tydlighet och förutsägbarhet. Hur den nedre gränsen för uppsåt skall dras är alltså av stort intresse. Det är viktigt att både den åtalade och allmänheten förstår vad domstolen grundar sin dom på. Ett rättssystem utan tydlighet och förutsägbarhet riskerar att brista i folklig förankring och rättslig legitimitet.

Uppsåtets nedre gräns och hur vi väljer att se på uppsåtet som ett bevis för skuld har diskuterats under lång tid i Sverige. Kritiken mot det tidigare gällande eventuella uppsåtet var mycket hård. Men trots detta och trots att en offentlig utredning, SOU 1996:185 Straffansvarets gränser, förespråkade en övergång till sannolikhetsuppsåt samt lagfästning av uppsåtsbegreppet har vi fortfarande ett viljeteoretiskt baserat uppsåt, likgiltighetsuppsåtet, utvecklat i rättspraxis.

Under min tid vid Juridicum har uppsåtsbegreppet förändrats, från att uppsåtets nedre gräns definierats med ett eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov till att idag bedömas med ett likgiltighetsuppsåt. Under specialkurserna i straff- och processrätt har viljeteorierna och alternativ till dessa diskuterats. Professor Per Ole Träskman väckte mitt intresse för nämligen insiktsteorin och då framförallt sannolikhetsuppsåtet. Speciellt diskussionen om skuld, hur straffrätten ser på skuld och på vilka grunder en gärningsman anses ha handlat klandervärt, i kombination med vår syn på rättssäkerhet fångande mitt intresse.

1.1 Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med uppsatsen är att jämföra hur de tre uppsåtsformerna eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov, likgiltighetsuppsåt och sannolikhetsuppsåt skuldbelägger en gärningsman både ur ett moraliskt perspektiv och ett juridiskt perspektiv. Jag kommer också att redogöra för hur de tre uppsåtsformerna är konstruerade och vilka omständigheter som ligger till grund för respektive uppsåtsbedömning och jämföra dessa ur ett rättssäkerhetsperspektiv.

1.2 Avgränsning

Uppsatsen handlar om det svenska uppsåtsbegreppet i allmänhet och uppsåtets nedre gräns i synnerhet. Arbetets största del omfattar de tre uppsåtsformerna eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov, likgiltighetsuppsåt och sannolikhet och analys av dessa. Uppsåtets historiska utveckling beskrivs kort för att ge läsaren en bakgrund och ökad förståelse för uppsåtsbegreppet.

Uppsatsens tyngdpunkt ligger på uppsåt till effekt och det är ur det perspektivet diskussionen kring det tre uppsåtsformerna förs. Av utrymmesskäl beskrivs uppsåt till gärningsmoment och oaktsamhetsformerna i korthet och uppsåt vid försöksbrott och hur självförvårdad berusning påverkar uppsåtsbedömningen lämnas helt åt sidan. Uppsatsen ska läsas med uppsåt till effekt i tankarna.

Bevisvärderingsreglerna är en viktig del av den praktiska tillämpningen och vilka krav vi ska ställa på den bevisning som ligger till grund för en uppsåtsbedömning är också en viktig del av uppsåtsbegreppet, framförallt ur ett legalitetsperspektiv. Av utrymmesskäl får denna diskussion inte plats i sin helhet även om problematiken nämns. Jag tar inte heller upp utländsk uppsåtslära även om några få paralleller dras till framförallt finsk rätt.

1.3 Material och metod

Uppsatsens fokus ligger på att beskriva och jämföra olika alternativ för uppsåtets nedre gräns. Ämnet har behandlats av många författare med olika åsikter och argumentation. Med kurslitteratur från grundkurser och specialkurser i straff- och processrätt som utgångspunkten för faktasökandet har jag tagit fram relevant doktrin som presenterar både för- och nackdelar med de olika uppsåtsformerna. Genom studier av rättspraxis, förarbeten och straffrättslig litteratur vill jag ge en bild av både tidigare och gällande rättsläge samt det alternativ till det viljeteoretiska resonemangen som diskuterats mest, sannolikhetsuppsåtet. De källor som ligger till grund för stora delar av uppsatsen är framförallt Straffansvarets gränser, SOU 1996:185, och Högsta domstolens avgörande NJA 2004 s. 176. Då uppsåtets

nedre gräns har diskuterats under lång tid i Sverige har det publicerats mycket intressant och tankeväckande material i ämnet. I uppsatsen presenteras sådant material som jag anser vara av relevans för dagens diskussion och som ger en klar bild av det olika uppsåtsformerna oavsett publiceringsdatum. Men fokus ligger på nutida material från idag av inom ämnet aktiva rättsvetenskapsmän och kvinnor. En del av de rättsfall jag nämner refereras utförligt för att läsaren ska förstå vad domstolarna anser vara viktigt vid bedömning av ansvarsfrågan.

Uppsatsen bygger på studier av rättspraxis, förarbeten och doktrin, det vill säga sedvanlig juridisk metod. Faktadelen är till största delen deskriptiv med vissa moment av komparativ metod vid återgivande av doktrinen inställning till det tre uppsåtsformerna.

Den historiska bakgrunden och utvecklingen av uppsåtets nedre gräns presenteras för att förstå varför uppsåtsläran ser ut som den gör och hur uppsåtet definieras i svensk rätt. Komparativ och analytisk metod kombineras i analysdelen där jag diskuterar och kommenterar med utgångspunkt från uppsatsens syfte och inledande frågeställning.

När jag i uppsatsen skriver om den tilltalade, åtalade eller gärningsmannen benämner jag oftast denne som en han. Att män är en klar majoritet i brottsstatistiken och att straffrättslitteraturen oftast använder samma benämning är anledningen till att jag valde han istället för hon. Anledningen till att gör att val överhuvudtaget var för att undvika att skriva ut han/hon eller honom/henne vid varje referens till en åtalad, tilltalad eller gärningsman.

1.4 Disposition

Jag inleder uppsatsen med att presentera det svenska brottsbegreppet i kapitel 2 och redogör för vad som krävs för att bli dömd till straffrättsligt ansvar i Sverige. Jareborgs schema över brottsbegreppet ligger till grund för framställningen för att ge en läsaren en klar bild av vad ett brott är i svensk rätt.

En redovisning av uppsåtets historiska utveckling inleder min framställning av uppsåtsbegreppet i kapitel 3. Därefter redogör jag allmänt för uppsåtsbegreppet med tonvikt på vilken funktion uppsåt ska fylla i rättssystemet och hur det relaterar till vad vi till vardags kallar skuld. Här beskrivs också dagens insiktssuppsåt (direkt och indirekt uppsåt) och hur Högsta domstolen ser på detta för att läsaren ska få en snabb introduktion till vad uppsåt är i svensk rätt.

Kapitel 4 behandlar de tre uppsåtsformerna eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov, likgiltighetsuppsåt och sannolikhetsuppsåt och följaktligen ligger arbetets tyngdpunkt på detta avsnitt. De tre uppsåtsformerna presenteras och tillsammans med relevanta rättsfall för att ge en praktisk

bild av hur Högsta domstolen argumenterat. Därefter redogör jag för tankar och åsikter i doktrin, vad rättsvetenskapen anser vara positivt eller negativt med det viljeteoretiska resonemangen respektive det insiktsteoretiska.

Rättssäkerhet är en absolut nödvändighet för ett uppsåtsbegrepp och vilken uppsåtsform som är mest rättssäker är en stor del av debatten. Legalitetsprincipen och andra förutsättningar för ett rättssäkert uppsåt presenteras i kapitel 5.

Sista kapitlet, kapitel 6, består av en sammanfattande analysdel där jag presenterar mina egna tankar kring uppsåtets nedre gräns med utgångspunkt i min inledande frågeställning.

2 Vad är ett brott?

Vad som avses med ett brott är svårt att definiera. Enkelt kan man säga att ett brott är beteende som bryter mot de normer som samhället har ställt upp. Dessa normer kan vara givna av och få sin auktoritet från, beroende av vilken samhällsstruktur som är den rådande, en gud, kung eller kejsare, parlament eller annan lagstiftande församling. Traditionellt delas brottsbegreppet upp i en objektiv och en subjektiv sida. Den subjektiva sidan behandlar gärningsmannens mentala inställning till gärningen och den objektiva tar sikte på själva gärningen. Det svenska brottsbegreppet följer denna tradition. Enligt 1 § 1 kap. BrB definieras ett brott som en gärning som är beskriven i denna balk eller i annan lag eller författning och för vilken straff är föreskrivet. Dessutom krävs det enligt paragrafen uppsåt för att gärningsmannen ska kunna dömas till straffrättsligt ansvar. Ett brott enligt svensk rätt torde alltså vara ett beteende för vilket ett straff är föreskrivet.¹

1 § 1 kap. BrB är inte uttömmande för att straffrättsligt ansvar ska kunna utkrävas och inte heller en definition av vad ett brott är enligt Jareborg. Det krävs att fler brottsrekvisit av allmän karaktär uppfylls. Dessa brottsrekvisit brukar traditionellt indelas i rekvisit för otillåten gärning och rekvisit för personligt ansvar, objektiva respektive subjektiva rekvisit. De objektiva rekvisiten framgår av de olika brottsstadgandena medan de subjektiva rekvisiten är de krav på uppsåt och oaktsamhet som uppställs för det personliga ansvaret. Det räcker alltså inte att hänvisa till ett straffstadgande för att besvara vad ett brott är. Också gärningsmannens subjektiva förhållande till gärningen, hans skuld, har betydelse för det straffrättsliga ansvaret. Mordbestämmelsen, 1 § 3 kap. BrB, säger att den som berövar annan livet, döms för mord till fängelse i tio år eller på livstid. Den objektiva gärningen består här av att beröva annan livet. Den subjektiva sidan av brottet motsvaras av kravet på uppsåt i första stycket 2 § 1 kap. BrB. Intressant att nämna är att vi i Sverige har en unik reglering som innebär att också barn och psykiskt sjuka kan begå brott.²

Den följande redovisningen av brottsbegreppet kommer att följa Nils Jareborgs schema över brottsbegreppet. Relevant juridiskt material från andra källor avseende brottsbegreppet kommer också att presenteras.

2.1 Brottsbegreppet

Jareborg har arbetat fram en modell över brottsbegreppet som allmänt beskriver förutsättningarna för när en straffbar brottslig gärning föreligger.

---

¹ Jareborg (1995) s. 14

² Jareborg (2001) s. 33

Modellen är allmänt erkänd i svensk rättskultur och presenterar överskådligt vilka ansvarsförutsättningar som gäller i svensk rätt.

Vad som krävs för att ett brott skall vara förhanden är först och främst en otillåten gärning. Om en otillåten gärning kan konstateras krävs också ett personligt ansvar, skuld, för att straffansvar skall komma ifråga.

En otillåten gärning och personligt ansvar för densamma utgör alltså tillsammans ett brott som gärningsmannen kan lagföras för. Dessa två begrepp kan också delas in i undergrupper. Den otillåtna gärningen delas in i fyra undergrupper och det personliga ansvaret delas in i två undergrupper. Brottbegreppets struktur enligt Jareborgs modell är bifogad som bilaga A.

2.1.1 Otillåten gärning

2.1.1.1 Straffbelagd gärning

Straffbestämmelserna i brottsbalken och i övrig strafflagstiftning innehåller en beskrivning av en eller flera gärningstyper och till dessa finns också en straffskala knuten. Det vill säga att en konkret handling eller underlåtenhet som uppfyller de krav som en brottsbeskrivning uppställer utgör en straffbelagd gärning. Respektive brottsbeskrivning anger de för brottet speciella rekvisiten till skillnad från det allmänna brottsrekvisiten.³

Traditionellt delar man in straffstadganden i effektbrott och rena handlingsbrott. Vad som kännetecknar ett effektbrott är att gärningsmannen med sitt handlande måste åstadkomma ett visst yttre resultat, en effekt av något slag. Ett exempel på effektbrott är mord, gärningsmannen ska orsaka offrets död. En stor del av effektbrotten är så kallade skadebrott. I ny lagstiftning finns allt oftare en konstruktion med risk för skada. I lagtexten ställer man upp krav på fara för effekt och fara för att skada av visst slag skall uppkomma, straffbudet innehåller alltså farerekvisit. Till följd av detta har vi två kategorier av effektbrott, skadebrott och farebrott. Exempel på denna typ av effektbrott är miljöbrott. Till de rena handlingsbrotten, där gärningsmannen inte behöver ha åstadkommit en viss effekt, hör till exempel mened, häleri och svindleri.⁴

Begreppet gärning omfattar som sagt både handling och underlåtenhet. Ett brott utgörs alltid av en mänsklig gärning, i princip alltid av fysisk karaktär. Gärningen ska också ha karaktären av ett ingripande i vad som händer i världen. Vid underlåtenhet räcker det att man låter något ske, det vill säga avstår att ingripa fast ett ingripande borde ha skett. En person som döms skyldig till ett brott åläggs alltså ansvar för den eller de gärningar han begått. Beslut, avsikter och åsikter är inte gärningar som kan kriminaliseras i sig själv. För att en kriminalisering ska vara möjlig måste de ha kommit till

---

³ Jareborg (2001) s. 34

⁴ Leijonhufvud & Wennberg (2005) s. 35-38, Jareborg (2001) s. 129

uttryck på något sätt, till exempel genom kommunikation med en annan person.⁵

2.1.1.1 Handling och underlåtenhet

Handling och kroppsrörelse är två olika aspekter på mänskligt beteende. Handling representerar ett socialt beteende och kroppsrörelse representerar ett fysiskt, mekaniskt, beteende. Att känna igen och tolka ett mänskligt handlande innebär att man tolkar ett mänskligt beteende i ett socialt sammanhang. En handling har alltid en motsvarighet i en kroppsrörelse. Men en kroppsrörelse har inte alltid en motsvarighet i en handling, utan åtskilliga varianter av kroppsrörelser saknar motsvarighet i handlingar. En kroppsrörelse kan helt förklaras med hjälp av anatomiska och fysiologiska termer. Däremot är en handling föremål för en människas kontroll och är beroende av dennes skäl, motiv, avsikter, föreställningar, böjelser och önskemål. En individ är alltså alltid upphovsman till en handling. Det är han eller hon som åstadkommer handlingen, en handling är inte något som bara händer. Grundläggande är en persons förmåga att kontrollera kroppens rörelser. Alla människor kan utföra en mer eller mindre omfattande repertoar av rörelser. När en person använder sig av denna förmåga är det mycket svårt att skilja mellan handling och rörelse, man gör det som händer. I dessa fall är det frågan om en så kallat primär handling. En primär handling är en handling som inte kan utföras genom att man gör någonting annat. Till exempel hälsar man genom att lyfta på handen vilket inte är en primär handling, men själva handlyftandet är en primär handling. En gärning måste vara baserad i utövandet av förmågan att kontrollera kroppens rörelser. Primära handlingar är inte kriminaliserade i den svenska straffrätten.⁶

Underlåtenhet att utföra en handling i strikt mening är straffrättsligt relevant underlåtenhet. Underlåtenhet i straffrättslig mening är inte det samma som överksamhet eller passivitet. Vad en människa faktiskt gör är utan betydelse för frågan om personen underlåtit att utföra en viss handling. Om man inte lämnar in självdeklarationen i tid spelar det ju ingen roll om anledningen är att man sover eller arbetar. Underlåtenhetsansvaret kan utformas, antingen som ett äkta underlåtenhetsbrott eller som ett oäkta underlåtenhetsbrott. Äkta underlåtenhetsbrott kännetecknas av att ansvar för att inte utföra en viss handling kan utläsas direkt från paragrafen. Vid oäkta underlåtenhetsbrott ändvänder en formulering i straffstadgandet som betyder att ansvar kan utkrävas både vid handling och vid underlåtenhet. Om en överträdelsen består i underlåtenhet att ingripa i ett fysiskt orsakssamband (att låta en sak ske istället för att förhindra att det sker) kan ansvar utkrävas endast om den gärningsmannen, den som inte handlar, befinner sig i garantställning.⁷

---

⁵ Jareborg (2001) s. 127-128

⁶ Jareborg (2001) s. 128-131, Cavallin (1999) s. 119-120

⁷ Jareborg (2001) s 131-132, s 181-184

2.1.2 Gärningskontroll

Begreppet kontrollerad gärning är helt grundläggande för ansvarsläran. En gärningsman som inte kan bevisas ha utfört en kontrollerad gärning kan inte heller hållas ansvarig för densamma. Det vill säga att gärningskontroll är ett minimikrav för straffrättsligt ansvar. En brottslig gärning kan förverkligas gärningsmannen har kontroll över händelseförloppet fram till brottets fullbordan. Jareborg menar att detta krav på kontroll inte syftar på faktisk kontroll utan att det är ett krav på förmåga till kontroll. En gärningsman har kontroll om han på order kan hejda eller avsluta det kausala skeendet som handlandet innebär. Det rör det sig alltså om en persons förmåga att göra något visst som har kausala konsekvenser. Det krävs inte att gärningsmannen själv har klart för sig vad han håller på med att åstadkomma eller förstår att han har kontrollförmåga. Att en gärning är kontrollerad behöver alltså inte betyda att gärningsmannen har kontroll över skeendet, med andra ord att han faktiskt råder över händelseförloppets utveckling. På grund av detta anser Jareborg att beteckningen kontrollerbar handling är mer träffande. Den åsyftade kontrollen har inte omedelbart att göra med en förmåga att åstadkomma att brott förövas, utan det väsentliga är förmåga att förhindra att brott förövas.⁸

2.1.2.1 Gärningsculpa

Gärningsculpa är en form av oaktsamhet som skall avgränsa ansvaret i de fall då resultatet av en gärning inte kan kontrolleras av gärningsmannen. I normalfallet innefattar detta begrepp två huvudled. Först och främst krävs det att gärningsmannen genom sin kontrollerade handling tagit risker som inte kan tolereras, ett otillåtet risktagande. Därefter krävs att det oönskade resultatet orsakats på ett sätt som innebär att en sådan risk förverkligats. Det otillåtna risktagandet måste vara relevant för resultatets uppkomst. Denna typ av bedömningar är utpräglat normativa och mycket svåra att göra, bland det svåraste inom juridiken. Det blir inte lättare av att ansvar inte är uteslutet trots att gärningsmannen helt saknat kontroll över det som motsvarar brottsbeskrivningen, förutsatt att han haft gärningskontroll på ett tidigare stadium i händelseförloppet.⁹

Skillnaden mellan gärningsculpa och personlig culpa ses allmänt som en skillnad mellan vilket orsaksförlopp som betraktas då gärningen bedöms. Vid prövning av gärningsculpa inriktar man sig på skadan och vid bedömning av personlig culpa på den brist på insikt om tillåten gärning gärningsmannen uppvisar. Skillnaden kan också beskrivas som att gärningsculpa är en oaktsamhet som uppkommer genom att gärningsmannen gör något och personlig culpa när han gör något.¹⁰

---

⁸ Jareborg (2001) s. 203-205

⁹ Jareborg (2001) s. 34-35

¹⁰ Cavallin (1999) s. 513-514

2.1.3 Gärningen strider mot svensk lag

Det kan finnas både nationella och territoriella begränsningar för tillämpligheten av ett straffbud. Detta trots att det inte direkt framgår av lagtexten. Att en gärning måste förövas på svenskt territorium för att vara ett svenskt brott är ett krav i många av de straffbestämmelser som finns utanför brottsbalken. Reglerna är knutna till tolkningen av de enskilda straffbestämmelserna. Men dessa regler ska inte blandas ihop med de processrättsliga regler som handlar om villkoren för svensk domstols behörighet osv. Dessa har inte något att göra med frågan om ett brott är förövat eller inte.¹¹

2.1.4 Gärningen är inte rättsenlig

Under vissa omständigheter framstår de straffbelagda gärningarna som berättigade, rättfärdigade eller i alla fall tolerabla. För att gärningen ska vara tillåten krävs att det finns undantagsregler uppställda. Dessa regler finns framförallt i 24 kap. BrB. Exempel på undantagsregler är nödvärn (1 § 24 kap. BrB), nöd (4 § 24 kap. BrB) och samtycke (7 § 24 kap. BrB). Reglerna begränsar straffbudens tillämpningsområde till att stämma bättre överens med den uppfattning lagstiftaren och allmänheten har om vad som är straffvärda gärningar. Att en straffbelagd gärning är tillåten enligt en undantagsregel innebär att en intressekollision löses till straffrättsens nackdel.¹²

2.1.5 Det allmänna skuldbegreppet

Det två skuldformer som förekommer i svensk straffrätt är uppsåt och oaktsamhet. Uppsåt betyder ungefär att gärningsmannen förstår vad han gör, att den uppsåtliga gärningen företas med vett och vilja. Normalfallet är en medveten kontrollerad handling eller underlåtenhet. Det straffrättsliga uppsåtsbegreppet är mer komplicerat än så och måste bestämmas med större precision än genom en hänvisning till uttrycket med vett och vilja. Ivar Strahl betonar att när vi i straffrättsliga sammanhang talar om uppsåt och oaktsamhet är det brottsrekvisit som avses. Det vill säga att för straffrätten är det bara relevant om en handling uppfyller något uppsåtsrekvisit eller oaktsamhetsrekvisit i något straffstadgande. Naturligtvis handlar människor till vardags med vett och vilja och även med vardagligt språkbruk kan man säga att de har handlat uppsåtligt. Också många handlingar kan till vardags anses vara oaktsamma. Men detta är inte av intresse för straffrätten, vad som är av intresse är ifall en handling uppfyller ett av lagen uppställt uppsåts eller oaktsamhetsrekvisit.¹³

---

¹¹ Jareborg (2001) s. 35

¹² Jareborg (2001) s. 35-36, 254

¹³ Strahl (1976) s. 85, 89

Uppsåtsbegreppet betydligt mer komplicerad än vad jag har nämnt här. Hur uppsåtet är konstruerat och uppsåtets nedre gräns mot oaktsamhet presenteras utförligt i kapitel 3.

2.1.5.1 Oaktsamhet

Oaktsamhet innebär i princip att gärningsmannen skulle ha haft tillfälle att rätta sig efter lagen, om han gjort något han borde ha gjort. Det är en avvikelse från ett önskvärt handlande. För att ett oaktsamt handlande ska leda till straffrättsligt ansvar krävs ett visst minimum av oaktsamhet. Begreppet är inte definierat i lag utan det är ett rättsligt begrepp som får sin innebörd genom utomrättsliga regler som är i ständig förändring.

För att bedöma om oaktsamhet föreligger ska man göra en bedömning i två led. I det första ledet måste domstolen fastställa vilka anspråk på aktsamhet som kan ställas på det ifrågavarande området. Oaktsamhet betyder alltid i straffrättslig mening en inte obetydlig avvikelse från vad som är önskvärt handlande. Därför måste domstolen först försöka formulera vad önskvärd aktsamhet skulle vara i den aktuella situationen. Denna bedömning kan hämtas från till exempel lagregler, författningsregler eller föreskrifter som myndigheter meddelat. Kan domstolen inte få vägledning från någon av dessa källor oaktsamhetsbedömningen utgå ifrån vilken aktsamhet en normalt försiktig person skulle ha visat i samma situation. Det spelar ingen roll för bedömningen om handlingen lett till skada eller konkret fara för skada, det vill säga att ansvar kan inträda trots att konkret fara för skada inte uppkommit. Vad som krävs är en subjektiv täckning i form av oaktsamhet i förhållande till de objektiva brottsrekvisiten. Det andra ledet av bedömning utgår ifrån den individuella gärningsmannen. Domstolen måste ange skäl varför det skall begäras att gärningsmannen i denna situation skulle visa nödvändig aktsamhet. Domstolen tar alltså hänsyn till gärningsmannens individuella egenskaper. Brist på utbildning, kunskap och dålig syn m.m. kan beaktas. Men det kan anses vara oaktsamt om en person försätter sig i en situation som fordrar de egenskaper eller kunskaper som han eller hon saknar.¹⁴

2.1.6 Täckningsprincipen

För att brott skall kunna konstateras krävs också att det råder en viss samstämmighet mellan brottets objektiva och subjektiva sida, i Jareborgs modell samstämmighet mellan nivå I-IV och nivå V-VI. Gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet måste så att säga täcka den rättstridiga gärningen. Denna grundsats kallas täckningsprincipen och är en viktig del av straffrätten. Naturligtvis går det inte att kräva en fullständig överensstämmelse mellan den verklighetsbild som styrks i rätten och gärningsmannens verklighetsbild. Hur stor skillnaden mellan dessa två verklighetsbilder kan vara utan att täckningsprincipen åsidosätts är oklart. De olika nivåerna i Jareborgs brottsgrepp som på något sätt ska täckas av

---

¹⁴ Leijonhufvud & Wennberg (2005) s. 61-62, 66

gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet är definitivt I straffbelagd gärning, II erforderlig gärningskontroll och IV grunder som utesluter skuld på något sätt. Om nivå III gärningen strider mot svensk lag också ska täckas är oklart. Bedömningen om gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet täcker det objektiva rekvisiten ska göras vid tidpunkten för den kontrollerade gärningen eller i vart fall under slutet av densamma. Eventuellt efterföljande uppsåt eller oaktsamhet är orelevant. Det spelar inte heller någon roll om gärningsmannen skulle ångra sig i efterhand och inte längre önska effekten.¹⁵

Brottstypens brottsförutsättningar avgör vad som mer i detalj ska täckas. Utgångspunkten för bedömningen om kravet på täckning är uppfyllt är att en viss otillåten gärning har förövats. Lagtexten i brottsbeskrivningen beskriver denna otillåtna gärning på ett väldigt obestämt sätt. Även principen om att uppsåtet måste täcka omständigheter som medför att brottet rubriceras på ett visst sätt, till exempel omständigheter som gör att en stöld anses som grovt brott, stöder att utgångspunkten för bedömningen är den otillåtna gärningen. Täckningsprincipen har också betydelse för påföljdsbestämningen. Vid bedömning av brottets straffvärde beaktas vad gärningsmannen insett eller borde ha insett om den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit. Det omständigheter som inte täcks av gärningsmannens uppsåt eller oaktsamhet ska alltså inte domstolen ta hänsyn till. I princip finns det inte någon skillnad mellan täckning av uppsåt och täckning av oaktsamhet. Oftast är dock oaktsamhetsfallen mindre problematiska. Det krävs ingen utredning om vad gärningsmannen faktiskt förstått. Vid omedveten oaktsamhet räcker det normalt med att beskriva den rättsstridiga gärningen för att täckningsprincipen ska vara styrkt. Därefter ställer sig domstolen frågan om gärningsmannen skulle ha misstänkt att en sådan beskrivning var på gång att förverkligas, om han hade gjort något visst, som han både kunde och borde göra.¹⁶

2.1.6.1 Täckning vid orsaksförlopp

Täckningsprincipen vid uppsåtsbrott betyder att uppsåtet skall täcka rekvisiten för den rättstridiga gärningen. Vid effektbrott måste en jämförelse göras mellan det verkliga händelseförloppet och det föreställda händelseförloppet hos gärningsmannen för att kunna bedöma om dessa i tillräckligt hög grad överensstämmer med varandra. Vad gäller uppsåt i förhållande till orsaksförlopp finns det i regel skillnader mellan ett det verkligt händelseförlopp och ett föreställt sådant. Detta kan avse både detaljer i händelseförloppet som tidpunkten för resultatets inträffande. Exempel på den förstnämnda skillnaden är till exempel fallet att någon har uppsåt att döda en annan person genom att skjuta ihjäl honom men offret istället dör av hjärtattack då han ser gärningsmannen rikta skjutvapnet mot honom. Ett exempel på den andra skillnaden är att någon vill döda en annan person genom ett antal giftdoser, men att offret dör redan vid första dosen.¹⁷

---

¹⁵ Jareborg (2001) s. 334

¹⁶ SOU 1996:185 del I s. 87, Jareborg (2001) s. 334-336

¹⁷ SOU 1996:185 del I s. 87-91

Ivar Strahl menar att tillräcklig täckning föreligger om gärningsmannen lyckats i sitt uppsåt. Nils Jareborg anser att eventuell avvikelse bör vara irrelevant för uppsåtsprövningen, i de fall den ligger inom ramen för det gärningsculpösa händelseförlopp. Det vill säga om gärningen i sig kan bedömas som oaktsam i förhållande till den skada eller annan följd som har uppkommit.¹⁸

Skillnad mellan ett verkligt och ett föreställt händelseförlopp kan också avse själva objektet för gärningen, det vill säga att gärningsmannens handlande orsakar ett avsett eller förutsatt resultat hos ett annat objekt än vad som var tänkt. Man skiljer mellan två olika situationer. Den första avser de fall där gärningsmannen förväxlar objekten, till exempel om en mördare tar miste på person och tar livet av fel människa. Förutsatt att det rör sig om straffrättsligt likvärdiga objekt anses täckningsprincipen i dessa falla vara uppfylld, det föreligger tillräcklig subjektiv täckning. Den andra situationen uppstår om gärningsmannen missar sitt mål och träffar ett annat straffrättsligt likvärdigt mål. Ett exempel på en sådan situation är när gärningsmannen försöker döda A genom ett skott från en pistol. Han missar och träffar och dödar istället B, som står intill A. Hur dessa fall ska lösas finns det olika uppfattningar om i doktrinen. Man menar att gärningsmannen i dessa fall ska dömas till försök till uppsåtligt brott, försöket att döda A, eventuellt i förening med ett oaktsamhetsbrott, gällande B:s död. Lösningen har använts bland annat i RH 1983:163. Strahl och Jareborg är av en annan uppfattning och menar att domstolarna i dessa fall ska döma gärningsmannen för uppsåtligt dödande. De anser att det inte finns skäl att särbehandla vissa fall då uppsåtet är inriktat på ett bestämt objekt, förutsatt att objekten är straffrättsligt likvärdiga. En villfarelse där själva brottsrekvisiten inte berörs är irrelevanta för uppsåtsprövningen. I det fall gärningsmannen felaktigt tror att en viss person har ett förhållande med hans flickvän och därför misshandlar denne, uppfyller hans handlande ändå uppsåtsrekvisitetet för misshandel.¹⁹

2.1.7 Gärningen är inte helt ursäktad

Under vissa omständigheter kan gärningsmannen vara ursäktad, trots att han förövat en otillåten gärning, vilket leder till att han slipper ansvar. Hit hör bland annat bestämmelserna om excess och straffrättsvillfarelse i 6 § och 9 § 24 kap. BrB. I de fall gärningen inte helt kan ursäktas föreligger ändå ofta sådana omständigheter som anges i 3 § 29 kap. BrB, det vill säga partiella ursäkter som påverkar bedömningen av brottets straffvärde.²⁰

---

¹⁸ Strahl (1976) s. 123-127, Jareborg (2001) s. 346

¹⁹ Strahl (1976) s. 125-127, Jareborg (2001) s. 345-347, SOU 1996:185 del I s. 91

²⁰ Jareborg (2001) s. 37

3 Uppsåt

I detta kapitel presenteras först uppsåtets historiska utveckling i svensk rätt. Därefter följer en redogörelse för uppsåtets roll och funktion i straffrätten. Direkt uppsåt, indirekt uppsåt, och uppsåt till gärningsomständigheter och effekt presenteras också i detta kapitel.

3.1 Uppsåtets utveckling i Sverige

Under ättesamhällets tid var gärningsmannens subjektiva skuld inte av intresse för tidens straffrätt. Det var den brottsliga effekten som låg till grund för straffansvaret och för frågan om vilken straffrättslig sanktion, bot eller liknande, som kunde komma ifråga. Boten fungerade som ett substitut till självhämnden och skulle ge upprättelse till målsäganden och dennes ätt för den skada gärningsmannen orsakat genom brottet. Under denna tid var farebrott väldigt sällsynta inom straffrätten och försök till brott och andra osjälvständiga brottsformer var oftast helt straffria. Den tidiga straffrätten under ättesamhället var alltså en ren effektstraffrätt och till stor del av privaträttslig karaktär. Den straffrätt som utvecklades i Rom var däremot en utpräglad viljestraffrätt. Till exempel ansågs fullbordat brott och försök till brott vara lika straffvärt. Genom grekiska moralfilosofers inflytande utvecklades inom den romerska straffrätten olika skuldformer. För att beteckna den brottsliga viljan användes begreppet *dolus* (betyder egentligen svek, bakslughet, beräkning osv.). Ofta var begreppet förstärkt som ond vilja, *dolus malus*. Men inom den romerska straffrätten förblev det subjektiva rekvisiten knutna till respektive brott och någon allmän skuldlära utvecklades inte.²¹

De nordiska landskapslagarna som tillkom under medeltiden (ca 1220-1320) skilde mellan två begrepp, viljaverk och det mildare bedömda vådaverk. Men utmärkande för tidens rättsuppfattning var att det alltid måste finnas en ansvarig, oavsett om den verkligt skyldige kunde påträffas eller inte. Grundtanken var dessutom att om någon gjort sig skyldig till viljaverk skulle densamme också erlagga ersättning till det allmänna, kronan och landstinget. Det subjektiva rekvisitet fick alltså viss betydelse redan under landskapslagarna.²²

Först genom den kanoniska rätten under medeltiden utvecklades den första mer utbyggda skuldläran. De straffrättsliga skuldbegrepp vi använder oss av idag bygger till stor del på en sammansmältning och bearbetning av det kanoniska viljebegreppet och den återupptäckta romerska rätten. Att individen själv är ansvarig för sina handlingar är en av den kristna lärans grundpelare och Lucas de Pennas, ca 1400 e. kr., tankar om att grunden för

---

²¹ SOU 1996:185 del II s. 46

²² SOU 1996:185 del II s. 47-48

det straffrättsliga ansvaret ska sökas i viljan och sinnelaget hos gärningsmannen och inte i den yttre handlingen fick stort inflytande på den fortsatta utvecklingen. Det blev naturligt att se allvarligare på uppsåtliga brott än på brott där man endast kunde klandra gärningsmannen för oaktsamhet. Det första stora lagverket med uppsåt som en allmän förutsättning för brott är den tysk-romerske kejsaren Karl V:s strafflag, *Constitutio Criminalis Carolina*, som kom ut år 1532 e.kr. Mellan åren 1500-1800 i det tyska språkområdet fick uppsåtsbegreppet en alltmer vidsträckt betydelse. Till följd av detta försökte rättsvetenskapsmän i framförallt Tyskland att begränsa de fall som skulle bedömas uppsåtligt genom att skapa en mer precis systematik. Resultatet blev två olika riktningar. Viljeteorier som lade vikten vid gärningsmannens avsikter med sitt handlande och föreställningsteorier som hade sin tyngdpunkt vid gärningsmannens insikt om sitt handlande (sannolikheteorier). Debatten på kontinenten hade ett starkt inflytande också på svenska straffrättsteoretiker, främst Johan Hagströmer och Johan C.W. Thyrén.²³

Uppsåtsbegreppet i Sverige har i första hand utvecklats som ett korrelat till reglerna om dråp och i 1734 års lag finns det första exemplen på subjektiva rekvisit. Rekvisiten var särskilt angivna vid en del straffbud och saknades helt vid andra och ansågs vara tyst förutsatta. Någon enhetlig terminologi kring skuldformerna uppsåt och oaktsamhet fanns inte i lagen. Juristen David Nehrman-Ehrensträhle skilde i sitt verk, "Inledning till Then Swenska Jurisprudential Criminalen" (1756), mellan två typer av brott, *verum delictum* och *quasi delictum*. Den första brottstypen förutsatte ont och argt uppsåt att skada, den andra förelåg vid försummelse eller våda. Någon närmre definition av uppsåt fanns dock inte.²⁴

Lagkommittén beskrev i sitt förslag till allmän kriminallag (1832) uppsåtsbegreppet och gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet. Uppsåtliga brott ansågs vara "sådana gerningar, som man, med kännedom om deras brottsliga egenskap, begår". Enligt motiven till den allmänna kriminallagen (1832) bestod uppsåtet alltså av "dels medvetande af gerningens brottsliga beskaffenhet, dels vilja att den, sådant oakadt, begå". Gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet, det vill säga den nedre gränsen för uppsåtet beskrevs enligt följande: "Vållandet skiljer sig således från uppsåtliga brott derutinnan, att det senare förutsätter dels medvetande af gerningens brottsliga beskaffenhet, dels vilja att den, sådant oakadt, begå, då vid vållandet deremot saknas antingen kännedom om gerningens brottslighet, eller vilja att åstadkomma den skadliga följden."²⁵

Redan 1834 beskriver Lagberedningens förslag gränsen mellan oaktsamhet och uppsåt på ett mer modernt sätt. Man ville använda ett slags likgiltighetsuppsåt kompletterat med ett sannolikhetsuppsåt. Lagkommittén accepterade alltså, åtminstone vid dråp, en form av sannolikhetsuppsåt.

---

²³ SOU 1996:185 del II s. 46-47

²⁴ SOU 1996:185 del II s. 48-50.

²⁵ Cavallin (1999) s. 178, SOU 1996:185 del II s. 48

Dock infördes aldrig en lagreglering av de subjektiva rekvisiten i 1864 års strafflag.²⁶

Den person som har haft störst betydelse för den svenska uppsåtslärans moderna utformning är Johan C.W. Thyrén (1861-1933), professor i straffrätt vid Lunds universitet. Thyrén ägnade sig framförallt åt lagstiftningsarbete och i verken *Principerna för en strafflagsreform*, del III, utgiven 1914, och i *Förberedande utkast till strafflag*, kap. I-XIII, publicerad 1916, presenterade han sin syn på de subjektiva rekvisiten. Han menade att sådana följder som gärningsmannen åsyftade eller som han såg som nödvändigt förbundna med hans syfte med gärningen skulle hänföras till uppsåtet. Uppsåt förelåg om gärningsmannen önskade följden eller förhöll sig likgiltig till den. Vad gällde oönskade följder av en gärning ansåg Thyrén att uppsåt var förhanden om det hypotetiska provet utföll positivt. Det hypotetiska eventuella uppsåtet hämtade Thyrén från den tyske rättsvetenskapsmannen Reinhard Frank. I en artikel om föreställning och vilja i den moderna dolusläran i den tyska tidskriften *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* från 1890 myntade han begreppet eventuellt uppsåt i två olika uppsåtsformer, det faktiska eventuella uppsåtet och det hypotetiska eventuella uppsåtet. Den hypotetiska formen är den som användes under lång tid i svensk rätt. Den faktiska formen innebär en annorlunda prövning av uppsåtet. Den utmärks av att gärningsmannen i handlingsögonblicket varit medvetet likgiltig, han anses ha tagit ställning till hur han skulle ha gjort om han hade varit säker på följden. I doktrin uttrycks det som att gärningsmannen har tagit ”följden med på köpet”. Den faktiska formen har dock aldrig varit gällande svensk rätt.²⁷

Thyrén tänkte sig skillnaden mellan uppsåt och oaktsamhet mer som en glidande skala, inte som en skarp gräns. Därför beskriver han tre skuldformer och ansåg att straffbarhetens utsträckning till de olika skuldformerna skulle vara beroende av brottets svårighetsgrad. Thyrén menade också att de hypotetiska teorierna inte dög som gränsdragning mellan uppsåt och oaktsamhet. Trots detta stannade han vid att bibehålla ordningen med de två skuldformerna *dolus* och *culpa*. I det lagförslag Thyrén presenterade 1916 förslög han att gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet skulle lagstadgas och att detta skulle ske i form av det hypotetiska provet. Han uttalade att det inte fanns några skäl att ifrågasätta en mer djupgående förändring av den gällande rätten.²⁸

Thyréns arbete låg till grund för de lagförslag Strafflagkommissionen presenterade 1923. Kommissionen, tillsatt 1916, presenterade i SOU 1923:9 sitt förslag till ny allmän strafflag. Förslaget bygger på Thyréns uppsåtsbegrepp och hur uppsåtet skall avgränsas mot oaktsamhet följer också Thyréns linje. Även Strafflagkommissionen ville att det hypotetiska

---

²⁶ Cavallin (1999) s. 178-179, SOU 1996:185 del II s. 51-53

²⁷ Jareborg (1994) s. 207

²⁸ Cavallin (1999) s. 185-186, SOU 1996:185 del II s. 95, del I s. 49-51

eventuella uppsåtet skulle fastställas i lag men någon proposition avgavs aldrig.²⁹

Straffrättskommittén och Strafflagsberedningen återupptog arbetet att i större skala reformera den straffrättsliga lagstiftningen 1937-1938. Strafflagskommissionens betänkande och Thyréns arbete utgjorde återigen grunden för det fortsatta reformarbetet och detta fick sitt slut genom antagandet av brottsbalken år 1962. Kommittén anmärkte att uppsåtets nedre gräns i doktrin och rättspraxis även bestämdes med hjälp av gärningsmannens insikt om sannolikheten för effekten. Propositionen som låg till grund för Brottsbalken redovisade Strafflagskommitténs uppfattning om innebörden av uppsåtsbegreppet. Det noterades särskilt att kommittén hade anfört att det, vid sidan av det eventuella uppsåtet, förekommit att ansvar för uppsåtligt brott ansågs föreligga på grundval gärningsmannens insikt om sannolikheten för det brottsliga resultatets inträde. Vidare angavs att kommissionen sagt att tiden inte var mogen för att i lagtext definiera uppsåtsbegreppet. Detta eftersom begreppets innebörd inte helt stabiliserats. Uppsåtsbegreppets innehåll lagfästes därför inte.³⁰

Några år tidigare i NJA 1959 s. 63 fick Högsta domstolen behandla uppsåtsfrågan då Riksåklagaren argumenterade för ett införande av sannolikhetsuppsåt på bekostnad av det eventuella uppsåtet. Högsta domstolen förkastade sannolikhetsuppsåtet och det eventuella uppsåtet fastställdes som den nedre gränsen för uppsåt för en lång tid framåt.

1994 tillsatte regeringen en utredning för att undersöka vissa frågor inom den allmänna straffrätten, bland annat frågan om uppsåtets nedre gräns. Till särskild utredare förordnades dåvarande hovrättsrådet Martin Borgeke. Utredningens arbete resulterade i SOU 1996:185, Straffansvarets gränser. Straffansvarsutredningen föreslog bland annat att det hypotetiska eventuella uppsåtet skulle avskaffas och att uppsåtets nedre gräns istället skulle bestämmas av ett kvalificerat sannolikhetsuppsåt. Regeringen höll med om att kritik kunde riktas mot det eventuella uppsåtet med ett hypotetiskt prov men menade att det dock gett rimliga resultat i rättstillämpningen. Vid förändringar i ett så centralt straffrättsligt begrepp som uppsåt menade Regeringen att man måste vara återhållsam med förändringar och om en förändring skall genomföras måste det finnas ett klart behov. Man påpekade också att en förändring skulle leda till osäkerhet vid tillämpning under lång tid. Regeringen ansåg att uppsåtsbegreppet har utvecklats i rättspraxis och lagstiftaren borde överlåta åt domstolarna att fortsätta utveckla och förändra dess innehåll i den mån det ansågs vara behövligt. Av den anledningen uteblev lagstiftning om uppsåtsbegreppets innehåll även denna gång.³¹

Straffansvarsutredningens rapport satte fart på debatten och efter Högsta domstolens avgörande NJA 2002 s. 449 var frågan om vilken form av uppsåt som skulle gälla i Sverige helt öppen. I fallet lämnade fem justitieråd

²⁹ SOU 1996:185 del II s. 51-56

³⁰ Prop. 1962:10 s. 57-62, SOU 1996:185 del II s. 53-56

³¹ SOU 1996:185 del I s. 124-132, Prop. 2000/01:85 s. 9-13

tre olika lösningar på problemet, ett Justitieråd ville hålla fast vid det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov, minoriteten förespråkade ett sannolikhetsuppsåt och majoriteten ett sannolikhetsuppsåt kompletterat med en likgiltighetsbedömning. Hur uppsåtsbegreppet ska formuleras i svensk rätt klargjorde Högsta domstolen definitivt i NJA 2004 s. 176. I fallet beskriver en enig Högsta domstol uppsåtsbegreppet som ett insiktsuppsåt med ett likgiltighetsuppsåt som uppsåtets nedre gräns. Likgiltighetsuppsåtet ersatte således det eventuella uppsåtet som den lägsta gränsen för uppsåt i och med detta prejudikat.

3.2 Uppsåtets roll i straffrätten

Uppsåt är ett juridiskt begrepp som bland annat bygger på olika moralfilosofiska föreställningar om skuld. Jareborg menar att uppsåt kan definieras som den själsliga inställning som rättfärdigar att gärningsmannen görs ansvarig för den i skuldhänseende mest klandervärda brottsformen, uppsåtligt brott. Vad gäller uppsåtets nedre gräns, likgiltighetsuppsåtet, ligger den moraliska grunden för klander i just likgiltigheten inför följden av gärningen. I svensk rätt finns ingen legal definition om vad som utgör uppsåt utan det rådande uppsåtsbegreppet har vuxit fram genom växelverkan mellan doktrin och praxis. Av tradition har vi haft tre former av uppsåt, direkt uppsåt, indirekt uppsåt och eventuellt uppsåt. Genom HD:s avgörande NJA 2004 s. 176 har uppsåtets nedre gräns, det eventuella uppsåtet, ersatts med ett likgiltighetsuppsåt.³²

Brottets subjektiva sida är i svensk rätt starkt kopplad till tanken om att det för straffansvar krävs att gärningsmannen har personlig skuld till uppkomsten av den straffbara gärningen. Vi talar om två former av skuld, uppsåt och oaktsamhet. 2 § 1 kap. BrB säger att en gärning är ett brott endast om den har begåtts uppsåtligt, om inte något annat är förskrivet. Det vill säga att det förutsätts att alla brottsbeskrivningar innehåller ett underförstått uppsåtsrekvisit. Att upprepa kravet på uppsåt i alla brottsbeskrivningar där det krävs uppsåt för att utkräva ansvar skulle vara alltför omständligt. Däremot måste det stadgas speciellt i en brottsbeskrivning att den andra skuldformen, oaktsamhet, är tillräckligt för att en gärning skall vara straffbar. Det är således stor skillnad om en anklagad i ett enskilt fall bedöms ha handlat med uppsåt alternativt oaktsamt. I vissa fall är gärningen inte ens kriminaliserad om den har begåtts oaktsamt och dessutom har uppsåts- respektive oaktsamhetsbedömningen betydelse för bestämmandet av brottets straffvärde vid straffmätningen.³³

Från ett bredare perspektiv har kravet på uppsåt betydelse för hur klandervärd en gärning anses vara och hur moraliskt skyldig en person som begår sådana uppsåtliga handlingar är i samhällets ögon. En person som

³² SOU 1996:185 del I s. 83, Kommentaren (2005) 1:14, Jareborg (JT 2005) s. 811

³³ SOU 1996:185 del II s. 46, Kommentaren (2005) 1:12, Träskman (JT 2003) s. 617

handlar med uppsåt kan sägas vara mer medveten om vad han gör. Att handla med insikt om en gärnings, trots att gärningen till exempel kan resultera i annan människas död, anses vara mer klandervärdt än om gärningsmannen handlat oaktsamt. Redan den uppsåtliga gärningen i sig är klandervärd medan det i varje fall av oaktsamhet måste undersökas huruvida gärningen är klandervärd eller inte. När en person anses ha handlat med uppsåt kan man säga att, väldigt förenklat, personen har handlat med vett och vilja. En gärningsman som handlar med vett innebär att han förstår vad han gör eller vad han håller på att göra, det vill säga det finns en insikt eller visshet hos gärningsmannen om vad han företar sig. Om gärningsmannen handlar med vilja betyder detta att han har en avsikt med handlingen, gärningsmannen vill handla som han gör. Vi anser att den som handlat uppsåtligt bär skuld till gärningen. Uppsåt kan också sägas vara mer straffvärdt än oaktsamhet därför att det uppsåtliga handlandet uppvisar en likgiltighet inför det brottsliga resultatet medan det oaktsamma handlandet antingen kan sägas uppvisa en likgiltighet inför risken av det brottsliga resultat (medveten oaktsamhet) eller en likgiltighet inför huruvida det finns en risk för ett brottsligt resultat (omedveten oaktsamhet). Om vi ignorerar gärningsmannens skuld och bestraffar uppsåtliga och uppsåtliga gärningar lika är det inte omöjligt att detta skulle ha en positiv avskräckande effekt. Men att straffa någon oberoende av skuld kan uppfattas som omoraliskt då straffrättsligt ansvar är starkt förknippat med skuld hos de flesta människor. I svensk rätt skiljer man på uppsåt beträffande effekten av ett handlande mellan uppsåt beträffande gärningsmoment som utgör ett visst brott.³⁴

Uppgiften för uppsåtets nedre gräns är att begränsa kriminaliseringen till vad samhället anser vara uppsåtliga brott. Vad uppsåt faktiskt är finns det inget svar på och det finns ingen anledning att tro att psykologisk forskning ska kunna besvara frågan. Visserligen görs det framsteg inom psykologin som kan utnyttjas vid fastställandet av uppsåtsrekvisitet men uppsåtet är inte något som vi kan få kunskap om genom forskning om själslivet enligt Strahl. Eftersom uppsåtet har ett praktiskt syfte måste det vara konstruerat på ett sådant sätt att det är ett ändamålsenligt medel för straffrättskipningen.³⁵

Ett allmänt uppsåtskrav kan också motiveras av att straffrätten syftar till att styra människors handlande genom att kriminalisera icke önskvärda gärningar. Att bestraffa människor som inte haft möjlighet att undgå bestraffning genom att avstå från att begå brott sänder fel signaler till allmänheten. En person som är medveten om vad han gör, det vill säga handlat uppsåtligt, har också i de flesta fall haft möjlighet att rätta sig efter lagen till skillnad från den som handlat utan uppsåt. Strafflagstiftningen riktar sig till den förre och bör därför ställa upp ett krav på uppsåt.³⁶

---

³⁴ SOU 1996:185 del I s. 83, Kommentaren (2005) 1:13

³⁵ Strahl (1976) s. 89-91

³⁶ Kommentaren (2005) 1:13

Uppsåt går att konstruera på olika sätt men i det flesta uppsåtsformer förekommer i princip två huvudelement. Ett kognitivt element som består av någon form av intellektuell eller kunskapsmässig föreställning hos gärningsmannen och ett mer viljeinriktat element som beskriver gärningsmannens inställning till omständigheterna och följderna av gärningen. För att uppsåt skall anses kunna föreligga är inget av dessa en nödvändig förutsättning men det flesta rättsordningar har ett uppsåtsbegrepp som på ett eller annat sätt innehåller dessa moment. Vetskap, visshet och insikt är underbegrepp relaterade till det kognitiva elementet och vilja, avsikt och syfte är på samma sätt relaterade till det mer viljebaserade elementet.³⁷

Det uppsåtsbegrepp HD introducerar genom NJA 2004 s 176 kännetecknas av att gärningsmannen inte har några egentliga tvivel om att en viss följd kommer att inträffa eller att en omständighet föreligger. Detta bygger uteslutande på det kognitiva elementet och således blir det avgörande gärningsmannens föreställning om följderna och omständigheterna kring gärningen. Insiktssuppsåtet motsvarar alltså de fall av indirekt och direkt uppsåt där gärningsmannen har vad som kallas praktisk visshet. Vid uppsåtets nedre gräns, likgiltighetsuppsåtet, ligger tonvikten på det viljeinriktade elementet och det avgörande är gärningsmannens inställning till att något visst skall hända eller att det förhåller sig på ett visst sätt. Den attityd gärningsmannen uppvisar är det avgörande om en gärningsman varit likgiltig men det kognitiva elementet är inte irrelevant vid bedömningen. Det är ju ett absolut krav att gärningsmannen åtminstone misstänker att den kriminaliserade följderna kan inträffa eller att en viss omständighet föreligger för att domstolen överhuvudtaget skall pröva gärningsmannens inställning. NJA 2004 s 176 avgör väldigt tydligt att vi idag i Sverige har insiktssuppsåt med ett likgiltighetsuppsåt som gräns mot medveten oaktsamhet. Även om det nu är avgjort hur uppsåtet nedre gräns ska definieras menar Ulväng att det är allt annat än klart hur den nya argumentationsmodellen ska förstås, användas, utvecklas och hur den förhåller sig till det tidigare uppsåtsbegreppet.³⁸

3.2.1 Kort om uppsåt i Danmark och Finland

Uppsåtsbegreppet varierar från rättsordning till rättsordning och i princip varje nation har i en egen lösning på problemet. I Finland använder man sig av ett lagfäst sannolikhetsuppsåt men diskuterade om man utöver sannolikhetsuppsåt borde ta med någon form av positiv viljeteori i lagen. I Finland förslog Strafflagsprojektet ett uppsåtsbegrepp baserat på sannolikheteori kombinerat med ett godkännandeuppsåt år 2000. Godkännandeuppsåtet ströks dock efter att HD uttalat sig i frågan och togs inte med i propositionen till ny strafflag, RP 44/2002. Det nya uppsåtsreglerna togs i bruk i början av 2004 i Finland. Resultatet blev ett enkelt sannolikhetsuppsåt utan något komplement i form av dolus

---

³⁷ Ulväng (SvJT 2005) s. 2-3

³⁸ Ulväng (SvJT 2005) s. 1-3

eventualis. Men det råder en klar delning mellan effekt uppsåt och omständighets uppsåt. Gränsdragningsproblematiken gentemot oaktsamhet lagfästes bara för effekt uppsåtet. Vad gäller omständighets uppsåt ansågs inte tiden mogen för att lagstifta om den nedre gränsen utan istället skulle man nöja sig med en från brottstyp till brottstyp varierande gränsdragning.³⁹

I Danmark har skuldkravet två sidor, tillräknelighet och tillräknande. För att gärningsmannen ska anses vara tillräknelig krävs att han har en viss grad av utveckling och mognad. Till skillnad mot i Sverige kan inte barn och psykiskt störda tillskrivas straffrättsligt ansvar. Tillräknande innebär att den konkreta gärningen med alla objektiva delar kan hänföras till en gärningsmans subjektiva inställning. Begreppet delas i oaktsamhet och uppsåt. 19 § i danska strafflagen föreskriver att ett brott i den allmänna strafflagen kräver uppsåt om inte annat anges i lagtexten. För specialstraffrätten gäller att ett både oaktsamhet och uppsåt är straffbart om det inte anges i respektive paragraf att uppsåt krävs. Det vill säga att alla former av uppsåt och oaktsamhet kan vara tillämpliga om inte något annat anges.⁴⁰

Uppsåtet är inte lagreglerat utan ansvaret att bestämma uppsåtets innehåll ligger på andra rättsskällor, framförallt rättspraxis. När det gäller gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet har man traditionellt använt sig av både sannolikhets uppsåt och olika viljemodeller. Idag används ett enkelt sannolikhets uppsåt (mer än 50 % sannolikhetsövertikt) men dess ställning som uppsåt diskuteras. Dolus eventualis i form av hypotetisk och positiv viljeteori har en inte lika klar ställning. Sammantaget fyller dolus eventualis en kompletterande funktion i uppsåtet.⁴¹

3.3 Direkt Uppsåt

En del brott kräver direkt uppsåt. Till exempel brottet spioneri i 5 § 19 kap. BrB där brottsbeskrivningen lyder: ”Den som, för att gå främmande makt tillhand...” För att vissa att det krävs direkt uppsåt för att kunna lagföra en gärningsman används ofta lokutionen ”den som, för att” eller ”den som, med avsikt att” i brottsbeskrivningen. Domstolen måste alltså kunna fastställa att den tilltalades syfte med gärningen verkligen varit att uppnå den följd som kan utläsas i respektive brottsbeskrivning. För att ansvar skall kunna utkrävas krävs inte bara att gärningsmannen har kännedom om sakförhållanden utan det krävs också en viljeinriktning från gärningsmannen. Om gärningsmannen eftersträvar effekten föreligger alltså uppsåt i princip oberoende av hur begränsad risken är. Detta har inget att göra med sannolikheten eller gärningsmannens insikt om risken för effektens förverkligande. Istället ska det vara klart att effektens inträde inte var ett för gärningsmannen relevant skäl att avstå ifrån handlingen, det vill

---

³⁹ Matikkala (NT 2006) s. 132-133

⁴⁰ SOU 1996:185 del II s. 69

⁴¹ Matikkala (NT 2006) s. 129-130

säga att han inte har handlat i förlitan på att effekten inte skulle förverkligas.⁴²

Direkt uppsåt föreligger när gärningsmannen till exempel avser att döda, dvs. syftet med gärningen är att döda. A vill se B död. A sticker B i hjärtat med en kniv vilket orsakar B:s död. Avsikten med att attackera B med kniv är att döda B. Syftet med handlingen är alltså att framkalla effekten att B avlider, vilket i detta fall sammanfaller med gärningsbeskrivningen i mordparagrafen 1 § 3 kap. BrB. Direkt uppsåt kan också vara förhanden i det fall gärningsmannen ser effekten av sitt handlande som ett nödvändigt genomgångsled. Ett exempel på detta är fallet då gärningsmannen A vill åt sin fasters arv, då han är ensam arvinge. Avsikten med att döda A är således inte hat eller motvilja mot fastern utan det slutgiltiga målet med gärningen är att komma åt fasterns pengar. Gärningen att döda fastern är här ett nödvändigt genomgångsled för att komma åt fasterns pengar. Även en barmhärtighetsmördare handlar med direkt uppsåt att döda, det direkta uppsåtet säger alltså inget om gärningens moraliska kvalitet. Uppsåt skiljer sig således från motiv. En gärningsmans eventuellt klandervärda motiv är således ingen garanti för att hans gärning ska anses vara uppsåtlig. Men om gärningsmannen begår ett uppsåtligt brott kan domstolen ta hänsyn till hans motiv vid straffmätningen.⁴³

3.4 Indirekt Uppsåt

Om en brottsbeskrivning inte ställer upp ett krav på direkt uppsåt kan vilken form av uppsåt som helst vara aktuell för att avgöra om brott är begånget. Indirekt uppsåt kan då vara aktuellt om det omfattar en biprodukt till gärningsmannens syfte med handlingen. Denna biprodukt är inte nödvändigtvis ett genomgångsled till gärningsmannens syfte om den inte utgör ett medel för att nå slutmålet. Biprodukten är inte eftersträvad men gärningsmannen anser att den är nödvändig förutsättning för en annan effekt, en effekt som han har direkt uppsåt till. Om till exempel en person detonerar en bomb på en allmän gata med syfte att döda en specifik person men inser att även andra personer kommer att dödas är dessa andra människors död en nödvändig biprodukt till gärningsmannens syfte med att detonera bomben. Gärningsmannens syfte är alltså inte att döda någon annan vare sig som slutmål eller som genomgångsled till slutmålet men inser att detta är en nödvändig biverkan till gärningen. Gärningsmannen har då indirekt uppsåt till de bredvidstående död.⁴⁴

Precis som vid direkt uppsåt föreligger kan indirekt uppsåt föreligga i princip oberoende av hur begränsad risken är. Detta innebär att indirekt uppsåt föreligger även om sannolikheten för effekten är begränsad på grund

---

⁴² NJA 2004 s. 195

⁴³ SOU 1996:185 del I s. 85, Jareborg (1994) s. 202, Kommentaren (2005) 1:14, Strömmerstedt (1987) s. 25-27

⁴⁴ Jareborg (1994) s. 202, Kommentaren (2005) 1:15; Strömmerstedt (1987) s. 27-29

av att sannolikheten att gärningsmannen skall nå sitt mål är begränsad. Det måste vara klart att effektens förverkligande inte utgjorde en anledning för gärningsmannen att avstå från gärningen. Indirekt uppsåt föreligger således om gärningsmannen inser eller är övertygad om att en viss effekt kommer att inträffa som en följd av hans handling men denna effekt inte är åsyftad av gärningsmannen, vare sig som delmål eller slutmål. Gärningsmannen kan alltså helt sakna syfte med sin handling eller ha ett helt annat syfte än den brottsliga effekten. Indirekt uppsåt är en form av insiktsuppsåt.⁴⁵

Domstolarna använder sig väldigt sällan av det indirekta uppsåtet. Ett av få fall är NJA 1927 s.1. Omständigheterna i fallet var följande:

NJA 1927 s. 1: Två män, A och K, bestämde sig för att döda F. De placerade en sprängladdning på bakre delen av den bil F färdades i som passagerare. Personen S körde bilen. Laddningen exploderade och F dog av skadorna. Chauffören S överlevde men ådrog sig skador. A och K åtalades för mord och mordförsök.

TR: Tingsrätten menade att det inte kunde fastställas att A:s och K:s uppsåt även omfattade S död. A och K dömdes därför till ansvar för mord och vållande till kroppsskada.

HovR: Hovrätten dömde de båda männen för mord och mordförsök. Domstolen tog i uppsåtsbedömningen hänsyn till sprängladdningens storlek. HovR anförde i domskälen "...det vara ådagalagt, att S bringande om livet för A och K framstått som nödvändigt förbundet med mordet å F, och A och K förty förvunna att hava haft i uppsåt att beröva jämväl S livet, vilket brottsfullbordan endast genom omständigheter, som varit av gärningsmannens vilja oberoende, blivit förhindrad"⁴⁶.

HD: Högsta domstolen fastställde HovR:s dom.

3.5 Effekt och gärningsomständighet

Vid bedömning av uppsåt till omständigheter används insiktsbegreppet som utgångspunkt. Om gärningsmannen insett att en gärningsomständighet förelegat har han haft uppsåt till den. Samma form av uppsåt är tillräcklig även när det gäller effekter, det vill säga att den som handlat med insikt om att en gärning kommer att leda till en viss effekt har handlat med uppsåt till effekten. Det räcker att gärningsmannen uppfattar gärningsomständigheten som praktiskt taget säker eller effekten som praktiskt taget oundviklig för att uppsåt ska anses föreligga. HD framhåller att vid insiktsuppsåt är det inte avgörande om gärningsmannen haft rätt i sin bedömning om effektens inträffande eller den faktiska förekomsten av gärningsomständigheten. Det är gärningsmannens föreställning som är relevant. Det vill säga att om en gärningsomständighet inte förelegat eller om det varit omöjligt att en viss gärning skulle leda till en viss effekt kan gärningsmannen ändå ha insiktsuppsåt i förhållande till gärningsomständigheten eller effekten. Med uppsåt till effekt menar man att gärningsmannen har uppsåt till resultatet av sin handling, det vill säga den yttre effekt som omnämns i gärningsbeskrivningen. Till exempel kan det vara fråga om död i

---

⁴⁵ NJA 2004 s. 195

⁴⁶ NJA 1927 s. 2

mordparagrafen, 1 § 3 kap. BrB, eller om smärta i misshandelsparagrafen, 5 § 3 kap. BrB.⁴⁷

Uppsåt till gärningsomständigheter innebär att gärningsmannen har uppsåt beträffande vissa faktiska eller rättsliga omständigheter som måste föreligga för att rekvisiten i brottsbestämmelsen skall vara uppfyllda. Omständigheter av faktisk natur är till exempel hur gammal en person är, om en person är död eller levande eller om ett visst föremål existerar. Exempel på omständigheter av rättslig natur är vem en sak tillhör, att saken blivit stulen eller att ett äktenskap fortfarande består. För uppsåt till en gärningsomständighet krävs för det första att gärningsmannen har viss vetskap om de omständigheter som rekvisiten i den aktuella brottsbeskrivningen ställer upp. För det andra krävs det att några ansvarsbefriande omständigheter inte föreligger. Om gärningsmannen inte känner till att en sak tillhör någon annan kan han inte anses ha stölduppsåt om han skulle tillgripa saken, inte heller kan han anses ha uppsåt till misshandel om han har uppfattat situationen som en nödvärnssituation.⁴⁸

---

⁴⁷ SOU 1996:185 del I s. 85, NJA 2004 s. 194-195

⁴⁸ SOU 1996:185 del I s. 85, NJA 2004 s. 194

4 Uppsåtets nedre gräns

Uppsåtets nedre gräns har debatterats i svensk rätt under lång tid. Framförallt har diskussionen handlat om uppsåtets nedre gräns ska baseras på viljeteorin eller insiktsteorin. Förenklat kan man säga att det viljeteoretiska uppsåtsformerna bedömer gärningsmannens vilja inför effekten för att avgöra om uppsåt föreligger eller inte och det insiktsteoretiska grundar uppsåt på gärningsmannens insikt om risken för den brottsliga effekten.

I kapitlet kommer först de två viljebaserade uppsåtsformerna presenteras, det tidigare gällande eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov och dagens likgiltighetsuppsåt. Därefter redogörs för den uppsåtform som förts fram som ett alternativ till det viljebaserade formerna, sannolikhetsuppsåtet. Rättsvetenskapens tankar och åsikter presenteras i slutet av kapitlet.

4.1 Eventuellt uppsåt

När domstolen ska pröva om eventuellt uppsåt föreligger ska den göra en prövning i två led. Först ska domstolen undersöka om gärningsmannen var medveten om, hade insikt om eller misstänkte att gärningen kunde leda till en viss följd. Gör domstolen bedömningen att den tilltalade var medveten om eller hade en misstanke om att följden kunde inträffa ska den utföra en prövning med hjälp av det hypotetiska provet. Frågan domstolen ska besvara med det hypotetiska provet är om gärningsmannen skulle ha handlat på samma sätt i samma situation om han hade varit säker på att effekten skulle inträffa eller om han var likgiltig inför följden. Hade gärningsmannen trots säker vetskap ändå utfört gärningen eller spelade det inte honom någon roll? Om domstolen anser att gärningsmannen trots vetskap om följden skulle ha utfört gärningen föreligger uppsåt. I de fall svaret på det hypotetiska provet blir negativt anses gärningsmannen ha varit medveten oaktat. Sammanfattningsvis innebär detta för det eventuella uppsåtet att det först och främst krävs en insikt eller misstanke om att gärningen kan innebära en viss följd (första ledet) och att det kan hållas för visst att gärningsmannen handlat på samma sätt fastän han vetat om följden (andra ledet).⁴⁹

Det eventuella uppsåtet fastställdes i rättsfallet NJA 1959 s. 63 som den nedre gränsen för uppsåt för en lång tid framåt. I fallet argumenterade Riksåklagaren för sannolikhetsuppsåt men Högsta domstolen höll fast vid det eventuella uppsåtet. Omständigheterna i fallet var följande:

NJA 1959 s. 63: O och C rymde från en ungdomsvårdsskola. De färdades i bil och visste att polisen letade efter dem. En civilklädd polis, A, försökte stoppa bilen på en skogsväg genom att ställa sig framför bilen och göra stopptecken med handen. Istället för att stanna

⁴⁹ Kommentaren (2005) 1:15, Strömmerstedt (1987) s. 30

bilen ökade O farten kraftigt på inrådan av C. A tvingades kasta sig upp på bilen för att undvika att bli påkörd. Under tiden A låg på motorhuven ökade O farten ytterliggare och körde ut på allmän väg. A gled av bilen och skadades lätt i ett knä samt en hand. O åtalades för försök till dråp och C åtalades för anstiftan till dråp. I Häradsrätten anförde O och C att de var helt säkra på att A skulle hoppa åt sidan när O ökade farten.

HÄ: Häradsrätten menade att uppgiften om att O och C trodde att A skulle hoppa åt sidan inte kunde lämnas utan avseende och ansåg därför att uppsåt inte kunde styrkas.

HovR: Hovrätten fastställde HÄ:s dom.

HD: RÅ argumenterade för ett införande av sannolikhetsuppsåt istället för det hypotetiska eventuella uppsåtet. RÅ hade uppfattningen att det eventuella uppsåtet gav upphov till svårigheter, särskilt vid våldsbrott. Han ansåg att det är svårt att uttala sig om hur gärningsmannen skulle ha agerat om han vetat om följden. Vad gällde de psykologiska svårigheterna vid bedömningen av uppsåtsfrågan anförde RÅ:

”Det måste ofta vara omöjligt att redan för gärningsmannen, och då än mer för domaren, att avgöra, hur gärningsmannen skulle ha handlat, om han hade varit viss förhandenvaron av en omständighet eller inträdet av en effekt, som han i gärningsögonblicket endast mer eller mindre föreställt sig. Det måste vidare anses, att formuleringen av det hypotetiska provet i domskälen för allmänheten framstår svårförståelig och särskilt hos den dömda understundom är ägnad att väcka tvivel om domens rättfärdighet.”⁵⁰

RÅ hänvisade också till dansk och norsk rätt där sannolikhetsuppsåtet är den uppsåtsform som används för att bestämma gränsen mot oaktsamhet. HD anförde:

”Väl måste O och C hava insett, att risk förelåg för att A skulle dödas eller tillskyndas svår kroppsskada men på grund av det införda och omständigheterna i övrigt kan det icke hållas för visst, att O och C i vad angår påkörningen av A samt O beträffande körningen efter det att A kommit upp på bilen skulle hava handlat på sätt som skett jämväl för det fall att de föreställt sig att deras åtgöranden måste hava A:s död eller svår kroppsskada för honom till följd. Vid sådan förhållande är det icke styrkt, att O och C handlar i uppsåt att döda A eller tillfoga honom svår kroppsskada.”⁵¹

HD använder sig i fallet av ett rent eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov. I första ledet klargör man att de två männen hade insikt om att det förelåg risk för att polismannen kunde dödas om de körde på honom. Vad gäller det andra ledet, det hypotetiska provet, så säger HD att det inte kan hållas för visst att de hade gjort på samma sätt om deras agerande hade medfört polismannens död. Genom domen avvisade HD ett införande av sannolikhetsuppsåt i svensk rätt. Efter fallets avgörande ansågs rättsläget vara klart.

I flera efterföljande rättsfall bekräftas att det eventuella uppsåtet är den nedre gränsen för uppsåt, bland annat NJA 1980 s. 514 där Riksåklagaren gör ett nytt försök att införa sannolikhetsuppsåtet i svensk rätt. Det eventuella uppsåtet utvecklades vidare i praxis och från 70-talets mitt skriver Högsta domstolen allt oftare i domskälen att uppsåt därför föreligger att gärningsmannen vid gärningens tidpunkt anses vara likgiltig inför följden. Exempel på när HD använder sig av denna lokution är bland annat

---

⁵⁰ NJA 1959 s. 71

⁵¹ NJA 1959 s. 75

NJA 1975 s. 594, NJA 1985 s. 757, NJA 1990 s. 210 och det så kallade Klippanmålet NJA 1996 s.509. Omständigheterna i Klippanmålet var:

NJA 1996 s. 509: N, en färgad man, anlände till orten Klippan i nordvästra Skåne med en nattbuss. När han steg av fick P och K syn på honom och började följa efter honom på grund av hans hudfärg. P och K var aktiva i en nynazistisk rörelse. De bar båda var sin kniv. Inte långt ifrån den platsen där N steg av bussen hann P och K ikapp honom. N varken talade eller förstod svenska men hälsade på P och K när det närmade sig. Samtidigt stack P en kniv i bröstet på N. Kniven träffade N i vänstra bröstet och skador uppkom på revben, hjärta och lungor. N kunde, trots det dödliga skadorna, springa ifrån platsen. K förföljde honom med dragen kniv. P försvann direkt från platsen. Inte långt ifrån platsen där han blev knivhuggen föll N ihop i ett buskage. N avled av skadorna och hans kropp återfanns inte förrän 15 timmar senare. P, 16 år, åtalades för mord alternativt grovt olaga hot, grov misshandel samt grovt vållande till annans död. K, 17 år, åtalades för medhjälp till mord alternativt grovt olaga hot, medhjälp till grov misshandel samt medhjälp till grovt vållande till annans död.

TR: Tingsrätten dömde P för mord till fängelse i sex år. Domstolen ansåg inte att K:s uppsåt omfattade N:s död och fann honom skyldig till grovt olaga hot, medhjälp till grov misshandel samt medhjälp till grovt vållande till annans död. K fick fängelse i fem år. P överklagade domen och yrkade att åtalet för mord skulle ogillas. K överklagade också men inte i ansvarsdelen.

HovR: Hovrätten dömde P för grov misshandel och grovt vållande till annans död. Domstolen tillämpade det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov och menade att det inte kunde fastställas med säkerhet att P skulle ha agerat på samma sätt om han hade vetat om att gärningen skulle orsaka N:s död.

HD: Högst domstolen dömde P för mord och anförde: ”Den kniv som P använde har ett 10,8 cm långt blad, varav 8,8 cm egg, med en största bredd av 1,74 cm. Av protokollet över obduktionen framgår att N fått ett knivstick 3,5 cm till vänster om bröstets medellinje och ca 6 cm ovanför bröstbenets nedre kant och att sårkanalen omfattar bröstkorgen, vars vänstra femte revben helt delats ca 4 cm till vänster om bröstets medellinje, hjärtsäcken, hjärtat, den vänstra lungan och mellangärdet. I Statens kriminaltekniska laboratoriums sakkunnigutlåtande anges, efter en analys av de skador sticket orsakat i N:s kläder, att den kraft som erfordrats för att åstadkomma skadorna varit relativt stor men att den inte kan bestämt anges. Skadans art liksom det sätt på vilken den tillfogats N visar att P vid knivsticket i vart fall måste ha varit helt likgiltig för om N skulle dö eller ej. P kan därför inte undgå ansvar för uppsåtligt dödande.”⁵²

Vad som har varit avgörande för Högsta domstolen i dessa fall är om gärningsmannen i handlingsögonblicket varit likgiltig inför gärningens effekt. Det diskuterades i doktrinen om HD hade övergivit det eventuella uppsåtet med ett hypotetiskt prov och istället ersatt det med ett faktiskt eventuellt uppsåt eller om det rörde sig om en helt ny uppsåtsform men Justitierådet Lind gjorde klart att det rörde sig om en tillämpning av det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov med ett uttalande i NJA 1994 s. 614. Också Straffansvarsutredningen drar slutsatsen att det i dessa fall är frågan om en tillämpning av det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov.⁵³

Genom dessa så kallade likgiltighetsfall förändrade Högsta domstolen till en del innehållet i uppsåtsbegreppet. Vid tillämpning av det hypotetiska provet

---

⁵² NJA 1996 s. 537-538

⁵³ SOU 1996:185 del I s. 98, NJA 1994 s. 618, Leijonhufvud & Wennberg (2005) s. 58, Strömmerstedt (1987) s. 96

anses gärningsmannen också ha uppsåt om han vid gärningstillfället är likgiltig för effekten, inte bara om domstolen gör bedömningen att gärningsmannen skulle ha handlat på samma sätt även om han var säker på följden av handlingen.

4.2 Likgiltighetsuppsåt

Vad som ska gälla som den nedre gränsen för uppsåt klargjorde Högsta domstolen definitivt i NJA 2004 s. 176. I fallet använde en enig Högsta domstol sig av ett likgiltighetsuppsåt i uppsåtsbedömningen. Likgiltighetsuppsåtet har alltså ersatt det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov som den nedre gränsen för uppsåt i svensk rätt i och med detta prejudikat. Omständigheterna i fallet var följande:

NJA 2004 s. 176: S. H., som medveten om att han var HIV-smittad, hade oskyddade samlag med 10 män. En målsägande kände till att S. H. var HIV-smittad men hade ändå oskyddade orala samlag med honom. S åtalades för försök till grov misshandel.

TR: Tingsrätten använder sig av det eventuella uppsåtet i sin bedömning. Domstolen konstaterar att S. H. varit medveten om att smittorisk inte varit utesluten och anser att han varit helt likgiltig inför om hans partners skulle smittas eller inte. S. H. döms till 4 års fängelse för försök till grov misshandel.

HovR: Hovrätten använder sig också av det eventuella uppsåtet men gör en annorlunda bedömning i det andra ledet. Domstolen anser att det kan hållas för visst att S. H. skulle ha genomfört samlagen även med insikt om att HIV skulle överföras. Hovrätten dömer S. H. till 3 års fängelse för försök till grov misshandel.

HD: Det nya likgiltighetsuppsåtet presenteras av en enig domstol och man skriver att för att kunna döma någon till ansvar för uppsåtligt brott är det inte allmän likgiltighet tillräckligt. Att gärningsmannen insett att det fanns risk för att handlingen skulle leda till viss effekt eller att en viss omständighet förelåg innefattar ett mått av likgiltighet. Domstolen anförde vidare:

”För att uppsåt till effekten eller omständigheten skall anses föreligga krävs dock likgiltighet inte endast till risken utan också till förverkligandet av effekten eller förekomsten av omständigheten. Detta förutsätter inte att gärningsmannen värderat förverkligandet av effekten eller förekomsten av omständigheten på något sätt.”⁵⁴

”Det avgörande är således att förverkligandet av effekten eller förekomsten av omständigheten, vid gärningstillfället inte utgjorde ett för gärningsmannen relevant skäl att avstå från gärningen. Har gärningsmannen handlat i förlitan på att effekten inte skulle förverkligas eller gärningsomständigheten föreligga har han inte varit likgiltig i denna mening även om hans inställning kan framstå som lättsinnig.”⁵⁵

HD skriver att riskbedömningen skall göras i förhållande till varje enskilt samlag och upprepat risktagande tillåter inte i sig slutsatsen att en person därför varit likgiltig till förverkligandet av effekten. Man anser att utredningen i målet inte kan ligga till grund för bedömningen att det fanns avsevärd risk för smitta vid något tillfälle.

---

⁵⁴ NJA 2004 s. 195

⁵⁵ NJA 2004 s. 198

S. H. dömdes till fängelse i ett år för framkallande av fara för annan enligt BrB 3:9 och HD ogillade åtalet för försök till grov misshandel.

Grunden för uppsåtsbedömningen vid tillämpning av likgiltighetsuppsåtet är densamma som vid tillämpning av det eventuella uppsåtet. Viljan är det avgörande kriteriet för att slå fast om uppsåtligt brott föreligger. För att uppsåt ska föreligga är att gärningsmannen i vart fall varit medveten i förhållande till effekten eller gärningsomständigheten. Asp menar att man slarvigt kan uttrycka detta som att medveten oaktsamhet i förhållande till skada är detsamma som insikt (uppsåt) i förhållande till fara. Det vill säga att medveten oaktsamhet är ett minimikrav för uppsåt.⁵⁶

När det gäller uppsåtets nedre gräns är uppsåtsformen tillämplig även om gärningsmannen hade den uppfattningen att det endast fanns viss risk, chans, för effekten att inträda. I de fall gärningsmannen eftersträvat effekten föreligger alltså uppsåt i princip oberoende av hur begränsad risken är. Detsamma gäller vid indirekt uppsåt på det sättet att uppsåt föreligger även om sannolikheten för effektens inträdde är begränsad på grund av att gärningsmannens möjligheter att nå sitt mål är mycket små. Att uppsåt föreligger i de nämnda fallen har inget att göra med sannolikheten för effekten eller gärningsmannens uppfattning om denna. Vad som är avgörande är istället att det under såna omständigheter som avses med direkt och indirekt uppsåt står klart att effektens förverkligande inte utgjorde ett för gärningsmannen relevant skäl att avstå från gärningen. Han har alltså inte handlat i förlitan på att effekten inte skulle förverkligas. HD menar att detta får anses vara avgörande för bedömningen av om en gärningsman handlat uppsåtligt även i andra fall än direkt och indirekt uppsåt, det vill säga de fall han inte handlat med insikt om att effekten skulle inträda utan endast insett risken för detta.⁵⁷

Om en gärningsman ska kunna anses ha varit likgiltig på ett sådant sätt att han kan dömas för uppsåtligt brott är det inte tillräckligt att gärningsmannen på ett allmänt sätt varit likgiltigt genom att kränka straffrättsligt skyddade intressen. Att gärningsmannen insett att det förelåg en viss risk för att gärningen skulle medföra en viss effekt eller att en viss omständighet förelåg innefattar ett mått av likgiltighet. Men för att uppsåt till effekten eller omständigheten ska anses vara förhanden krävs inte bara likgiltighet till risken utan också till förverkligandet av effekten eller förekomsten av omständigheten. Det krävs inte att gärningsmannen på något sätt värderat förverkligandet av effekten eller förekomsten av omständigheten.⁵⁸

Även om gärningsmannen beklagar att effekten inträtt eller att en viss omständighet förelåg kan han ha varit likgiltig på det sättet att han varit beredd att offra det av rättsordningen skyddade intresse som uppsåtsprövningen avser. Vad som är avgörande är alltså att vid gärningstillfället utgjorde inte förverkligandet av effekten eller förekomsten

---

⁵⁶ SOU 1996:185 del I s. 118, Asp (JT 2004/05) s. 386

⁵⁷ NJA 2004 s. 195

⁵⁸ NJA 2004 s. 198

av omständigheten relevanta skäl för gärningsmannen att avstå från gärningen. I det fall gärningsmannen handlat i förlitan på att effekten inte skulle inträda eller att omständigheten inte förelåg kan han inte anses ha varit likgiltig i den mening som avses även om hans inställning kan framstå som lättsinnig. Enligt HD motsvarar ett likgiltighetsuppsåt av denna typ direkt och indirekt uppsåt i det fall gärningsmannen inte insett att effekten skulle inträda utan endast att det fanns en risk för det.⁵⁹

Om gärningsmannen handlat i förlitan på att effekten inte skulle förverkligas har han inte varit likgiltig. Likgiltigheten är alltså en fråga om gärningsmannens attityd i förhållande till effektens förverkligande, inte att han handlat trots insikt om risken för effektens förverkligande. Likgiltighet föreligger således inte i de fall där gärningsmannen förlitar sig på att risken inte ska förverkligas. Men om gärningsmannen finner sig i eller förlikar sig med riskens förverkligande är han att anse som likgiltig. Än så länge är det dessa två fall domstolarna ska arbeta med. Högsta domstolen verkar inte ha tänkt att det skall finnas något mellanting. I de fall gärningsmannen hoppas att risken inte skall förverkligas eller inte har tagit ställning till utgången använder man också dessa två alternativ för att bedöma om han varit likgiltig eller inte. Anledningen till att Högsta domstolen valt att göra på detta sätt är att man vill undvika hypotetiska resonemang och former av sannolikhetsuppsåt.⁶⁰

Uppsåtsbedömningen vid likgiltighetsuppsåt ska förstås på det sättet att utgångspunkten för bedömningen ska vara omständigheterna vid gärningstillfället, att insikt om att det förelåg en mycket hög sannolikhet normalt räcker för att uppsåt ska anses föreligga, att hänsynslöst beteende, upprörd sinnesstämning och gärningsmannens intresse i gärningen är omständigheter som kan tala för att uppsåt föreligger trots att det inte förelåg en mycket hög sannolikhet samt att uppsåt i allmänhet inte kan vara förhanden när risken enligt gärningsmannens förställning inte var avsevärd. Riktlinjer av det här slaget måste behandlas med försiktighet och urskiljning av domstolarna. Vilka faktorer som påverkar uppsåtsbedömningen varierar från fall till fall beroende på omständigheterna i det enskilda fallet. Det krävs inte att gärningsmannen medvetet tänker på alla omständigheter som ska vara täckta av hans uppsåt för att uppsåtsrekvisitet ska vara uppfyllt. Det räcker att gärningsmannen kan komma ihåg dessa i efterhand om han tänker efter.⁶¹

Likgiltighetsuppsåtet och det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov är väldigt lika och det kan vara svårt att finna någon skillnad gällande innehållet i uppsåtsbegreppen. Det substantiella innehållet i likgiltighetsuppsåtet ligger alltså väldigt nära det resultat man får med tillämpning av det hypotetiska provet. Vad gäller det eventuella uppsåtets roll i förhållande till likgiltighetsuppsåtet har HD inställningen att uppsåtsformen inte utgör eller kan utgöra en definition av uppsåt. Det är

---

⁵⁹ NJA 2004 s. 198

⁶⁰ Kommentaren (2005) 1:16-17

⁶¹ Kommentaren (2005) 1:18, NJA 2004 s. 198-200

istället ett test på om det finns tillräckligt med bevisning för att anse att uppsåt föreligger. HD skriver att det hypotetiska provet kan uppfattas som ett användbart test på hållbarheten av bevisningen i ett mål om det hanteras med försiktighet och urskiljning. Det hypotetiska provet kan alltså uppfattas som ett bakvänt test på om gärningsmannen varit likgiltig i relevant mening.⁶²

Det eventuella uppsåtet inbjuder till mer slentrianmässiga bedömningar och riskerar att flytta fokus från gärningsmannens inställning vid gärningstillfället till hans person. Detta trots att också det hypotetiska provet syftar till att klargöra gärningsmannens inställning vid gärningsögonblicket. Med likgiltighetsuppsåtet blir fokuseringen på gärningsmannens inställning vid gärningstillfället tydligare. Asp menar att trots att det här är fråga om en i teorin väldigt liten skillnad får övergången till likgiltighetsuppsåt en väldigt stor betydelse i praktiken just på grund av denna skillnad.⁶³

Även om HD inte godtar sannolikhetsuppsåtet som nedre gräns för uppsåt framhåller domstolen att gärningsmannens uppfattning om sannolikheten och den faktiska sannolikheten i allmänhet tillhör det viktigaste bevisfaktorerna för frågan om förverkligandet av effekten eller förekomsten av gärningsomständigheten inte kan antas ha utgjort ett för gärningsmannen relevant skäl för att avstå från gärningen vid gärningstillfället. Enligt Asp har gärningsmannens uppfattning om sannolikheten har förvandlats från rättsfaktum, vid sannolikhetsuppsåt, till centralt bevisfaktum, vid likgiltighetsuppsåt.⁶⁴

4.3 Sannolikhetsuppsåt

1994 tillsatte regeringen en utredning för att undersöka vissa frågor inom den allmänna straffrätten, bland annat frågan om uppsåtets nedre gräns. Till särskild utredare förordnades dåvarande hovrättsrådet Martin Borgeke. Utredningens arbete resulterade i SOU 1996:185, Straffansvarets gränser. Straffansvarsutredningen föreslog bland annat att det hypotetiska eventuella uppsåtet skulle avskaffas och att uppsåtets nedre gräns istället skulle bestämmas av ett kvalificerat sannolikhetsuppsåt.⁶⁵

Det enkla sannolikhetsuppsåtet har insiktsmomentet, inte viljan, som det grundläggande kriteriet för uppsåtsbedömningen. Det är gärningsmannens insikt som ligger till grund för om ansvar för brott kan utkrävas. Uppsåtsprövningen omfattar bara ett led och vad som prövas är om gärningsmannen insett att effekten sannolikt skulle inträffa. Detta innebär också att bevisningen bara omfattas av ett moment. Gärningsmannens positiva inställning till eller likgiltighet för effektens inträffande är

---

⁶² Asp (JT 2004/05) s. 387, 391, NJA 2004 s. 196

⁶³ Asp (JT 2004/05) s 391

⁶⁴ Asp (JT 2004/05) s. 388

⁶⁵ SOU 1996:185 del I s. 124-132

underförstådd i bedömningen. Sannolikhetsuppsåtet är i sin utformning väldigt enkelt och formuleras på följande sätt:

”En gärning begås uppsåtligt om den motsvarar vad gärningsmannen har uppfattat som säkert eller övervägande sannolikt.”

Straffansvarsutredningen föreslog i sin utredning ett kvalificerat sannolikhetsuppsåt. Uppsåtsformen kräver en högre grad av insikt hos gärningsmannen än det traditionella sannolikhetsuppsåtet. Utredningen ansåg att uppsåt borde föreligga, allmänt uttryckt, då gärningsmannen förstår vad han gör. Vad som krävs är att gärningsmannen inser att gärningsinnehållet blir förverkligat genom hans handlande. Det innebär att han måste uppfatta risken för att effekten skall förverkligas som förhållandevis hög. Det skall inte vara rationellt för gärningsmannen att tro annat än att effekten kommer att inträda. Straffansvarsutredningen föreslog följande uppsåtsformulering:

”En gärning är uppsåtlig om den är avsiktlig eller om den motsvarar vad gärningsmannen har insett, uppfattat eller antagit om den.”⁶⁶

I NJA 2002 s. 449 fick Högsta domstolen för första gången efter att Regeringen avvisat Straffansvarsutredningens förslag ta ställning till om sannolikhetsuppsåtet borde vara en del av den allmänna straffrätten i Sverige. Omständigheterna i fallet var följande:

NJA 2002 s 449: Tre poliser fick tips om en misstänkt rattfyllerist, K. B.. Polismännen försökte stoppa K. B. genom att placera en polisbil snett över vägen för att spärra av större delen av vägbanan. I en smal lucka, som inte kunde täckas med bilen, placerade sig en av polismännen, N. J.. Med stopptecken och rött ljus från en ficklampa försökte N. J. att stoppa K. B.. Denne ökade istället hastigheten och körde i hög fart rakt igenom luckan. Polismannen tvingades hastigt hoppa åt sidan och undkom utan skador. De övriga polismännen följde efter honom och färdens slutade några kilometer bort då X körde in i ett träd.

TR: Domstolen använder sig av det eventuella uppsåtet och finner att K. B. genom sitt körsätt visat att han var likgiltig inför om han körde på N. J. och skadade denne och därför skall anses ha uppsåt till gärningen.

HovR: Domstolen hänvisar till Straffansvarsutredningen och använder sig av sannolikhetsuppsåt för att bedöma om K. B. haft uppsåt till gärningen. Man konstaterar att K. B. måste ha insett att det förelåg en alldeles övervägande sannolikhet för att N. J. kunde bli mycket allvarligt skadad på grund av de sättet K. B. körde. Hovrätten skriver att en gärning som begås under sådana omständigheter är att anse som uppsåtlig.

HD: Majoriteten, Justitieråden Magnusson och Svensson, förkastar precis som Hovrätten det eventuella uppsåtet och använder sig av ett sannolikhetsuppsåt kompletterat med en likgiltighetsbedömning för att avgöra huruvida K. B. handlat uppsåtligt eller inte. Man anförde:

”... försatte sig därmed medvetet i en situation där han inte själv kunde undvika att N. J. blev påkörd. Det förelåg alltså en avsevärd risk för att N. J. skulle åsamkas svår

---

⁶⁶ SOU 1996:185 del I s. 12-127

kroppsskada, något som K. B. måste ha insett. K. B:s körsätt visar också att han var likgiltig för om N. J. skulle åsamkas en sådan skada.”⁶⁷

Minoriteten, Justitieråden Håstad och Lindeblad, håller med om att det eventuella uppsåtet är förlegat men förespråkar ett kvalificerat sannolikhetsuppsåt utan kompletterande viljebedömning och anförde:

”När K. B. senast hade kunnat bromsa eller styra undan för att själv undvika att N. J. skadades men istället valde att under acceleration köra rakt mot N. J., har K. B. måst inse att det förelåg en alldeles övervägande sannolikhet för att N. J. skulle åsamkas svår kroppsskada.”⁶⁸

K. B. dömdes till fängelse i ett år och sex månader för försök till grov misshandel, olovlig körning och grovt rattfylleri.

Tyvärre klargjorde inte fallet vad som skulle gälla för uppsåtets nedre gräns. Fem justitieråd presenterade tre olika lösningar. Justitierådet Regner ville hålla fast vid det eventuella uppsåtet och det övriga fyra justitieråden förkastade den gamla uppsåtsformen och presenterade två åsikter om vad som skulle gälla. Majoriteten, Justitieråden Magnusson och Svensson, ansåg att den nedre gränsen för uppsåt borde utformas med ett sannolikhetsuppsåt. Detta skulle vid vissa tillfällen kompletteras med en likgiltighetsbedömning. Likgiltighetsbedömning skulle göras i de fall då det inte förelåg en mycket hög grad av sannolikhet, men dock en avsevärd sannolikhet att gärningsmannen insåg effekten vid gärningsögonblicket.⁶⁹

Skiljaktig mening hade Justitieråden Håstad och Lindeblad. De förespråkade ett kvalificerat sannolikhetsuppsåt. De menade att uppsåt föreligger vid gärningsmannens insikt om att sannolikheten för effekten var alldeles övervägande eller vid insikt om att effekten skulle uppstå i ett normalt händelseförlopp. De ansåg inte att likgiltigheten hade någon självständig betydelse som rekvisit när bedömningen grundades uteslutande på insikten om risken. Likgiltighetsbedömningens enda funktion blir att rättfärdiga ansvar för brott. Om likgiltigheten ska en reell betydelse måste bedömningen grunda sig på andra omständigheter än gärningsmannens insikt om risken. I praxis har bedömningen till största del grundats på yttre omständigheter vid gärningen, till exempel sättet att utföra handlingen och gärningsmannens trängda situation. Håstad och Lindeblad menade att om likgiltighet ska utgöra ett alternativt rekvisit för uppsåt framstår det som konstlat om bevisningen av för densamma skall inskränkas. Om domstolen tillåts att beakta gärningsmannens karaktär, sinnesstämningar, intressen och relationer till offret kan följden lätt bli att det hypotetiska eventuella uppsåtet släpps in bakvägen. Dessutom menade också justitieråden att likgiltighetsbedömningen inbjuder till rena spekulationer vad gäller gärningsmannens inställning. Också Professor Per Ole Träskman vid Lunds universitet förespråkar ett rent sannolikhetsuppsåt framför ett

---

⁶⁷ NJA 2002 s. 458

⁶⁸ NJA 2002 s. 460

⁶⁹ NJA 2002 s. 456-459

likgiltighets uppsåt och tycker att Håstads och Lindeblads lösning för uppsåtets nedre gräns är den korrekta.⁷⁰

4.4 Viljeteorin i doktrin

Vid användning av den positiva viljeteorin för att dra gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet ligger tyngdpunkten i bedömningen på en prövning av gärningsmannens vilja. Brottsutredningen måste visa att gärningsmannen har godkänt eller var likgiltig inför den effekt som han insåg var möjlig. Detta innebär att man måste bevisa sådant som inte direkt kan iakttagas och inte heller kan härledas från generella satsar som formulerats från allmän livserfarenhet. Det torde inte ens vara teoretiskt möjligt att på grund av en persons yttre beteende göra tillförlitliga bedömningar av hans eller hennes vilja i förhållande till en viss effekt som kan vara en följd av samma persons beteende. Vid teoretisk förklaring av mänskliga handlingar lägger man ofta tyngdpunkten på den handlande personens avsikt med handlingen, det vill säga om man känner till avsikten med handlingen kan man förstå den. Svårigheten att förklara den bakomliggande avsikten med en handling beror till stor del på att handlingar som är mycket lika kan ha vitt skilda bakomliggande avsikter. Om man slår till en person kan avsikten vara att orsaka smärta men kan också vara ett försök att döda personen. Genom att utöka observationen till längre kedjor av handlingar ökar det teoretiska möjligheterna att ta reda på gärningspersonens avsikter med slaget.⁷¹

När domstolen använder sig av det eventuella uppsåtet för att dra gränsen mellan uppsåt och medvetet vållande blir bedömningen i vissa delar godtycklig. Framförallt är det fallet vid tre faktorer som ofta blir avgörande för det hypotetiska provets utfall:

- 1) Betydelsen av den åtalades karaktär. Domstolen ska utreda hur den åtalade skulle ha handlat om han hade varit säker på att effekten skulle inträffa. För att kunna göra detta måste domstolen bedöma den åtalades karaktär och om slutsatsen blir att han är allmänt samhällsfarlig, till exempel på grund av tidigare brottslighet, bör domstolen också göra bedömningen att den åtalade inte skulle ha avstått från handlingen ens om han varit helt säker på att följden skulle inträffa. Det vill säga att uppsåt föreligger. Detta är inte rättspolitiskt godtagbart. Vid bedömningen förskjuts tyngdpunkten från gärningen till gärningsmannen och dennes tidigare liv och eventuella brottslighet. Det vill säga att också bevisningen förskjuts vilket förutsätter en utvidgning av bevisningen utöver det som rättegången ska gälla. Effekten blir att domstolen inte bara dömer gärningsmannen för en viss gärning utan också fördömer hans personlighet. Tidigare straffade personer blir klart diskriminerade av en sådan tillämpning av det hypotetiska provet.

---

⁷⁰ NJA 2002 s. 459-462, Träskman (JT 2002/03) s. 625

⁷¹ Träskman (1985) s. 65-66

2) Betydelsen av att den åtalade handlat i affekt. I praktiken är det mycket vanligt när det gäller vissa brottskategorier att gärningsmannen befinner sig i affekt vid gärningsögonblicket. Våldsbrotten är till exempel ofta impulshandlingar begångna under starkt känsloladdade tillstånd. Betydelsen av detta för uppsåtsbedömningen är omtvistat. En åsikt är att i dessa fall kan inte bedömning grunda sig på gärningsmannens karaktär utan bedömningen ska ske utifrån hur personen skulle ha handlat om han ej befunnit sig i affekt. Uppsåt föreligger således i dessa fall om man kan dra slutsatsen att gärningsmannen skulle ha handlat på samma sätt om han hade varit helt lugn och varit viss om att effekten skulle inträda.

3) Betydelsen av den åtalades insikt om graden av sannolikhet för effektens inträde. För att det hypotetiska provet ska kunna utfalla positivt måste det bevisas att gärningsmannen insett att den brottsliga effekten var en möjlig följd av handlingen. När domstolen gör denna bedömning finns det skäl att anta att den också gör en bedömning av hur sannolik följden tett sig för gärningsmannen och att domstolen även låter denna bedömning påverka det hypotetiska provets utfall. Det vill säga att ju större sannolikheten för effektens inträde ter sig för gärningsmannen enligt domstolens uppfattning, desto närmre ligger det för domstolen att anse att det hypotetiska provet ska utfalla positivt.⁷²

En väldigt liten del av de bevismaterial som kan användas vid bedömningen av det tre faktorerna är sådant som kan skaffas på empirisk väg. En gärningsmans personliga egenskaper kan bedömas utifrån psykologiska och psykiatriska personlighetsundersökningar men frågan är om dessa undersökningar blir så tillförlitliga att domstolen kan vara säker på hur gärningsmannen skulle ha handlat om han varit säker på effekten. Tillräckligt omfattande undersökningar är dessutom inte processekonomiska och ger oönskade biverkningar som intrång i den personliga integriteten. Av naturliga skäl är också bristen på empiriskt fastställd bevisning en faktor då det gäller affekthandlingarna. Det torde vara omöjligt att i efterhand säkra bevisning för hur en person som handlat i affekt skulle ha handlat om han ej befunnit sig i affekt. Att i efterhand på ett tillförlitligt sätt bedöma hur gärningsmannen uppfattat sannolikheten för effektens inträde i handlingsögonblicket är inte heller möjligt.

Träskman anser att bevisning med hjälp av det hypotetiska provet är alltför spekulativt för att kunna ge en rättspolitiskt godtagbar rättssäkerhet, säkerhet som ligger bortom varje rimlig misstanke om motsatsen. Han menar också att då domstolarna har en i praktiken omöjlig uppgift att utföra kan man anta att de bedömningar som domskälen ger uttryck för inte svarar mot de bedömningar som domstolen faktiskt gjort. Åtminstone i vissa fall är det så att domstolen fattar ett rent intuitivt beslut och sedan anpassar domskälen till att motsvara teorin.⁷³

---

⁷² Träskman (1985) s. 66-68

⁷³ Träskman (1985) s. 68

Även i SOU 1996:185 belyste Straffansvarsutredningen kritiken mot det hypotetiska eventuella uppsåtet. Gällande kritiken om att uppsåtsbedömningen ger utrymme för en värdering av gärningsmannens person och allmänna vandel konstaterades bland annat att en sådan bedömning låg väl i linje med den tidigare dominerande sociologiska skolans kriminalpolitiska synsätt med dess betoning på brottslingens person. Med dagens straffrättstänkande där den brottsliga gärningen står i centrum för bedömningen, framstår det hypotetiska provet som föråldrat och missvisande. Utredningen ansåg att straffrättssystemet borde vara utformat för att hantera gärningar som är otillåtna och en person bör dömas för de gärningar han faktiskt utfört och inte för den person han är. Andra skäl som anfördes mot det hypotetiska eventuella uppsåtet var att det är svårt att motivera för allmänheten. Utredningen ansåg att för de flesta måste det framstå som märkligt och oförklarligt att en domstol kan avgöra den tilltalades skyldighet till brott utifrån ett hypotetiskt antagande om vad han skulle ha gjort under andra omständigheter än de som enligt vad domstolen bevisats förelåg vid gärningstillfället. Allmänhetens förtroende för rättssystemet torde inte öka med ett sådan uppsåtsutformning. Också för det tilltalade måste det framstå som obegripligt och kränkande att han anses skyldig till ett brott genom ett antagande om hur han skulle ha agerat i en hypotetisk situation.⁷⁴

Ytterligare ett skäl som talar för att metoden med det hypotetiska provet är förlegad är att Sverige var i princip unika med att godta denna form av uppsåt samtidigt som det var starkt kritiserat. Också den pågående integreringen med övriga europeiska länder vad gäller rättsliga frågor talar mot uppsåtsformen. Det hypotetiska eventuella uppsåtet har sitt ursprung i tysk doktrin från slutet av 1800-talet och är präglad av den dåtida rättsvetenskapliga diskussionen. Den diskussionen kännetecknades av ett teoretiskt och doktrinärt synsätt vilket är främmande för nutidens straffrätt. Det är viktigt att de regler som bestämmer gränserna för straffansvaret kan hantera dagens verklighet och de problem som denna för med sig samtidigt som reglerna skall framstå som rättfärdiga och rättssäkra. Vad gäller det idag gällande likgiltighetsuppsåtet ansåg Straffansvarsutredningen att den stora fördelen var likheten med det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov. Avgörande faktor vid bedömning av uppsåt enligt båda formerna är gärningsmannens likgiltighet inför en rättskränkning vilket har en lång tradition i svensk rätt. Utredningen uppmärksammade att utvecklingen i HD under några år (utredningen publicerad 1996) inriktat sig på gärningsmannens likgiltighet men valde trots detta att rekommendera ett sannolikhetsuppsåt som nedre gräns mot oaktsamhet.⁷⁵

Utredningen ansåg att nackdelarna med ett likgiltighetsuppsåt överväger fördelarna. Visserligen kan det i en del fall vara så att gärningsmannens likgiltighet visar sig i själva utförandet av den brottsliga gärningen. Men i många situationer är det svårt att pröva om gärningsmannen faktiskt var likgiltig inför effekten. Oftast saknas det faktorer som kan tala för

---

⁷⁴ SOU 1996:185 del I s. 109-110

⁷⁵ SOU 1996:185 del I s. 110, 117

likgiltighet vid gärningstillfället eftersom likgiltigheten inte endast får bedömas på samma omständigheter som insikten. I praktiken är det mycket svårt att skilja de två bedömningarna åt. Konsekvenserna av detta är att domstolarna bedömer likgiltigheten endast med utgångspunkt från gärningsmannens insikt och i så fall kan man istället använda sig av ett sannolikhetsuppsåt. I värsta fall återgår domstolarna till att bedöma gärningsmannens likgiltighet i allmänhet och då är det återigen en tillämpning av det eventuella hypotetiska uppsåtet vi talar om. Detta därför att det saknas egentliga hållpunkter för att utföra bedömningen vilket i sin tur leder till bevisvårigheter. På grund av den stora risken att domstolarna använder hypotetiska antaganden som grund för bedömningen i uppsåtsfrågan blir inte heller likgiltighetsuppsåtet gärningsrelaterat.⁷⁶

Som nämnts ovan kritiseras ofta viljeteorierna utifrån de bevisvårigheter uppsåtsformerna medför. I NJA 2004 s. 176 skriver Högsta domstolen att visst så är fallet men menar att bevisvårigheter förekommer oavsett vilket uppsåtsbegrepp som används, oavsett om uppsåtsformen är baserad på gärningsmannens vilja eller insikt. Vad gäller bevisning menar HD att utgångspunkten för bevisbedömningen måste vara det generella beviskrav som gäller i brottmål och principen om fri bevisföring. Eftersom svensk rätt saknar särskilda bevisregler anser HD det naturligt att riktlinjerna för bevisbedömningen ska läggas fast i praxis.⁷⁷

Josef Zila har uppfattningen att diskussionen om det eventuella uppsåtet i straffrätten, efter att uppsåtsformen accepterats, i princip handlat om att med största möjliga säkerhet kunna skilja mellan de som haft en positiv inställning till det brottsliga effekten och de som endast varit oacceptabelt lättsinniga, oförsiktiga eller tanklösa. Att fastställa gärningsmannens inställning till det inträffade är vad som eftersträvas. Hur man ska beskriva denna positiva inställning anser Zila vara mindre intressant. Vad som är intressant är på vilka grunder bedömningen om gärningsmannens inställning görs och detta är enligt Zila den viktigaste skillnaden mellan sannolikhetsuppsåt och likgiltighetsuppsåt. Sannolikhetsuppsåtet beaktar om gärningsmannen uppfattat den brottsliga effekten som sannolik, övervägande sannolik eller i hög grad sannolik beroende på de krav rättsordningen ställer. Detta är den enda och ensamt avgörande omständigheten. Likgiltighetsuppsåtet tar också hänsyn till sannolikhetsgraden, men också till andra omständigheter som ingår i den brottsliga handlingen och som kan tyda på en viss inställning till effekten hos gärningsmannen.⁷⁸

I ett straffsystem grundat på principen om skuld måste gärningsmannens inställning till vad han gör fastställas enligt Zila. Det inte är insikten om risken i sig som ligger till grund för straffrättsligt ansvar. Det som utgör skiljelinjen mellan uppsåtliga brott och oaktsamma brott är gärningsmannens accepterande attityd till den eventuellt brottsliga effekten, till exempel likgiltighet. Zila menar att om inte gärningsmannens attityd är

---

⁷⁶ SOU 1996:185 del I s. 118-120

⁷⁷ NJA 2004 s. 199

⁷⁸ Zila (JT 2002/03) s. 634

en del av uppsåtsbedömningen kan alla som insett risken dömas för uppsåtligt brott. Insikt om risken är däremot grunden till att frågan ställs om gärningsmannens attityd till effekten. Sannolikhetsgraden utgör sedan en indikation bland andra på gärningsmannens inställning till den brottsliga följden. Det finns ingen anledning att frånsäga sig rätten till att beakta andra relevanta omständigheter för att underlätta bedömningen av gärningsmannens inställning till brottsföljden. Zila anser också att en del omständigheter inte ska beaktas vid bedömning av gärningsmannens attityd, till exempel den tilltalades karaktär, och vill att sådana omständigheter ska begränsas vid tillämpning av likgiltighetsuppsåtet. Förutom sannolikhetsgraden för effektens inträde tillåter inte sannolikhetsuppsåtet några andra omständigheter som kan ha relevans för attityden hos gärningsmannen. Med ett likgiltighetsuppsåt kan irrelevanta omständigheter som ger en godtycklig rättstillämpning uteslutas. Vad gäller påståendet att likgiltighetsuppsåtet skulle öppna för en återkomst av det eventuella uppsåtet poängterar Zila att det hypotetiska prover kräver att domstolen gör en bedömning utifrån den tilltalades personlighet. Detta finns inte i likgiltighetsuppsåtet. Förespråkarna för sannolikhetsuppsåtet har uppfattningen att ett brott anses vara uppsåtligt för att det är klandervärt vilket inte Zila håller med om. Hans åsikt är att det uppsåtliga brotten är mer klandervärda just på grund av gärningsmannens inställning.⁷⁹

När det gäller sannolikhetsuppsåtet kontra likgiltighetsuppsåtet är skillnaden dem emellan tydlig. Alla fall där gärningsmannen uppfattat sannolikheten som överskridande gränsvärdet kommer att hänföras till uppsåtsområdet vid en tillämpning av sannolikhetsuppsåt. Men vid tillämpning av ett likgiltighetsuppsåt kommer man att inom ett ganska stort område behöva ta ställning till gärningsmannens faktiska inställning till effekten eller omständigheten. Detta område sträcker sig från gärningsmannens insikt om risk upp till gränsen för vad som kallas insiktsuppsåt. I det fall där den av gärningsmannen uppfattade sannolikheten ligger över gränsen för sannolikhetsuppsåt men under gränsen för insiktsuppsåt finns det således ett område med utrymme för icke-uppsåt. Det vill säga det fall där gärningsmannen uppfattat sannolikheten som hög men det inte är styrkt att effekten eller omständigheten varit irrelevanta som handlingsskäl. Detta ger också att i det fall där gärningsmannen uppfattat sannolikheten som lägre än gränsen för sannolikhetsuppsåt finns ytterligare utrymme för uppsåt. Vi talar här om de fall där domstolen finner det styrkt att effekten eller omständigheten varit irrelevant som handlingsskäl. Asp menar att även om dessa båda utrymmen teoretiskt sätt är ganska stora kommer det faktum att gärningsmannens uppfattade sannolikhet är det mest centrala bevismedlet vid bedömning om han varit likgiltig i relevant mening att begränsa dessa områden i praktiken. Domstolarnas och rättsvetenskapens viktigaste uppgift är utan tvekan att närmare utreda under vilka omständigheter uppsåt inte kommer att vara fallet trots insikt om hög sannolikhet samt under vilka förhållanden uppsåt kommer att föreligga trots att den uppfattade sannolikheten varit låg.⁸⁰

---

⁷⁹ Zila (JT 2002/03) s. 637-638

⁸⁰ Asp (JT 2004/05) s. 392

4.5 Insiktsteorin i doktrin

I Sverige har motståndet till sannolikhetsuppsåtet varit mycket starkt. Som tidigare framställts har RÅ två gånger försökt införa uppsåtsformen genom rättspraxis utan att lyckas och Straffansvarsutredningens förslag avvisades. Ett skäl som talar mot uppsåtsformen är risken för en alltför stor utvidgning av det straffbelagda området. Konstruktionen inbjuder också till invändningar om bristande insikt som ställer domstolarna inför svåra bedömningar.⁸¹

Strahl anser att det tar emot rent språkligt att döma någon till ansvar för uppsåtligt brott om han med fog kan invända att han inte trodde att det brottsliga resultatet skulle bli följden av hans handlande, trots att han insåg att det förelåg en övervägande sannolikhet för det. Gärningsmannen gör dessutom inte själv någon bedömning om vilken grad av sannolikhet som föreligger för att gärningsrekvisiten skall vara uppfyllda. Av den anledningen kan uppsåtsformen framstå som ett objektiva och opersonligt ställningstagande till gärningsinnehållet. Enligt Strahl blir resultatet att domstolen tappar den individuella skuldbedömningen. Istället baseras avgörandet på vad domstolen i efterhand bedömer att gärningsmannen borde ha insett om sannolikheten eller kanske till och med vad domstolen anser om den.⁸²

Straffansvarsutredningen ansåg att sannolikhetsuppsåtet viktigaste fördel är att prövningen sker i endast ett led. Dessutom hävdades man att om sannolikhetskravet bestäms lika för alla brottstyper är uppsåtsformen dessutom klar och koncis i sin utformning vilket också underlättar bevisningen. Utredningen framhåller att sannolikhetsuppsåtet stämmer överens med den verklighetsföreställning människor normalt handlar i. Därför är uppsåtsformen mer verklighetstrogen och också lättare att använda i rättstillämpningen. Också Träskman hävdar att sannolikhetsuppsåtet är enklare att använda eftersom bevisningen endast omfattar ett moment, nämligen att gärningsmannen insett att effekten sannolikt skulle inträffa. Han anser vidare att vid utformningen av sannolikhetsuppsåtet måste bevismöjligheterna beaktas med hänsyn till rättssäkerheten. Ett uppsåt som inte är verklighetsbaserat leder till godtycke. Det är lättare att utforma bevisregler med ett uppsåtsbegrepp som grundar sig på gärningsmannens insikt om sannolikheten för att en viss effekt skall inträffa, än ett uppsåtsbegrepp som grundas på gärningsmannens vilja att åstadkomma effekten. Gärningsmannens karaktär har inte längre någon relevans och påverkar inte uppsåtsbedömningen. Detta är enligt Träskman utifrån bevisperspektiv ett mer realistiskt alternativ.⁸³

---

⁸¹ SOU 1996:185 del I s. 122-123

⁸² Strahl (1976) s. 117-119

⁸³ SOU 1996:185 del I s. 121, 126, Träskman (1985) s. 71

Som sagts ökar sannolikhetsuppsåtet möjligheterna att presentera tillräcklig bevisning i domstol. Men det finns dock situationer då sannolikhetsuppsåtet stöter på svårigheter. När gärningsmannen inser att risken för att den brottsliga effekten ska inträffa är rätt hög men han ändå, av olika skäl, inte tror att effekten kommer inträffa och förlitar sig på detta. Gärningsmannen kan alltså ha rimliga skäl att tro att den brottsliga effekten inte kommer att förverkligas men anses ändå ha uppsåt till gärningen. Detta är ett problem då det innebär att det straffbelagda området i vissa fall kan utvidgas vilket innebär att en gärningsman kan dömas för ett uppsåtligt brott som tidigare endast skulle ha ansetts vara ett oaktsamhetsbrott. För att undvika alltför låga krav på uppsåt kan lagstiftaren ställa krav på en högre grad av sannolikhet för effektens förverkligande än övervägande sannolikt. På så sätt kan man försäkra sig om att uppsåtsbegreppets innebörd i praktiken svarar mot innebörden av ett uppsåt som grundas på gärningsmannens vilja.⁸⁴

Strömmerstedt menar att ur rättssäkerhetssynpunkt är sannolikhetsuppsåtet att föredra framför det eventuella uppsåtet. Sannolikhetsuppsåtets fokus ligger på handlingen och gärningsmannens insikt om denna. Detta är ingen garanti, men ett skydd mot att orelevanta faktorer får ett alltför stort inflytande på uppsåtsbedömningen i domstol.⁸⁵

Att bedöma sannolikhetsgraden är i praktiken förenat med stora svårigheter. Det anses till exempel inte möjligt att med större precision än vad som verbalt kan anges med rätt vaga termer bevisa existensen av ett faktum. En korrekt bedömning av sannolikheten för att en viss effekt skall inträffa är ännu svårare. Träskman menar att även om det går att konstruera en skala med intervallen med största osannolikhet, mycket osannolikt, osannolikt, sannolikt, mycket sannolikt och med största sannolikhet kan man inte räkna med att det finns tillräckligt många konkreta bedömningsgrunder för att på ett säkert sätt kunna placera gärningsmannens uppfattning om sannolikheten i rätt intervall. Att avstå från en fingerad skala och istället försöka slå fast om gärningsmannen i handlingsögonblicket funnit att effekten var mer sannolik än osannolik är mer realistiskt. Träskman betonar att en sådan form av traditionellt sannolikhetsuppsåt kräver en gardering mot felslut i bedömningen. Detta kan åstadkommas genom kravet på tillräcklig bevisning. Tillräcklig bevisning för en uppsåtsform kräver ett klart fastställande av att det inte förelegat någon rimlig misstanke om att gärningsmannen bedömt effekten som osannolik eller inte bedömt effekten som sannolik.⁸⁶

Ovan har nämnts att sannolikhetsuppsåtet omfattar ett moment vilket tekniskt sett gör det enklare att bevisa. Detta leder till att tröskeln för en fällande dom blir lägre, vilket kan få effekten att det straffbelagda området för uppsåtliga brott utvidgas. Träskman anser att problematiken till stor del kan undvikas. Genom att kräva en högre grad av sannolikhet för effekten än

---

⁸⁴ SOU 1996:185 del I s. 121-123, Träskman (1985) s. 71-72

⁸⁵ Strömmerstedt (1987) s. 116

⁸⁶ Träskman (1985) s. 72

bara övervägande sannolikhet undviker man att det ställs alltför låga krav på uppsåtliga brott samt att om gärningsmannen insett att effekten kommer att inträffa med största sannolikhet kan han på goda grunder antas vara likgiltig till den. Straffansvarsutredningen undersökte saken och menade att ett införande av deras form av det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet inte skulle medföra några större förändringar av det straffbelagda området för uppsåtsbrott i den praktiska rättstillämpningen. Men gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet skulle i vissa fall bedömas annorlunda. Utredningen undersökte en rad rättsfall och vid grova våldsbrott, framförallt med tillhygge som kniv eller pistol, skulle ett större antal gärningar ses som uppsåtliga brott vid tillämpning av det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet. Man ansåg dock att en viss utvidgning av det straffrättsliga området vid grövre brott var rimlig och att det gav mer förutsägbara och för allmänheten mer förståeliga resultat.⁸⁷

Som exempel på situationer där sannolikhetsuppsåtet inte når tillfredställande resultat nämner Zila NJA 1995 s. 119 som tar upp risken för överföring av HIV-smitta. Att som HIV-smittad ha oskyddat samlag innebär en för partnern relativt liten risk för en stor skada. Sannolikhetsuppsåtet tillåter människor att ta låga risker och i bedömningen kan domstolen inte beakta andra omständigheter som skulle kunna ge uttryck för gärningsmannens attityd, endast hans insikt rörande sannolikhetsgraden för effektens förverkligande. Alltså kan sägas att en hög sannolikhet för effektens inträde utgör ett starkt indicium på gärningsmannens positiva attityd beträffande det brottsliga resultatet och en låg grad är ett indicium på motsatt inställning. Vid gärningar som innebär överförande av HIV är den objektiva smittorisken förhållandevis låg. Sannolikhetsuppsåtet är oanvändbart i sådana lägen, däremot kan det hypotetiska eventuella uppsåtet och likgiltighetsuppsåtet tillämpas med ett tillfredställande resultat.⁸⁸

Samuel Cavallin har i sin doktorsavhandling (publicerad 1998) dragit slutsatsen att vad han kallar gärningsuppsåtet dominerar gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet i tingsrätten. Cavallins definition av gärningsuppsåt är den att domstolen bara behöver slå fast att gärningsmannen varit så likgiltig inför gärningens effekt eller det aktuella gärningsomständigheterna att han utan något juridiskt tekniskt konstgrepp kan anses ha uppsåt till effekten eller gärningsomständigheterna. Som exempel på ett gärningsuppsåt nämner Cavallin NJA 1977 s. 630. HD konstaterar i fallet att vid avsiktliga knivhugg av det slaget som gärningsmannen utdelade måste en dödlig utgång framstå som praktiskt taget oundviklig för honom. Domstolarna har skyldighet och rättighet att konstatera uppsåt i det fall det är uppenbart eller tydligt om gärningen som bedöms är tydlig och typisk. Traditionellt faller detta inom området för direkt och indirekt uppsåt. Genom gärningens mening och sammanhang kan uppsåt fastställas på en gärningsmässig grund och någon särskild juridisk formel behövs inte. Cavallin menar att i svåra fall där det ska avgöras om det är fråga om uppsåt eller oaktsamhet får inte domstolarna ge efter på

⁸⁷ SOU 1996:185 del I s. 136, 141, Träskman (1985) s. 72

⁸⁸ Zila (JT 2002/03) s. 636-637

kravet på ett säkert uppsåt. Presumtion eller omdefinition av kravet på uppsåt får inte ske. Samma grundläggande krav på aktuell visshet och avsikt som ställs vid uppenbart uppsåt måste ställas även på gränfallen. Till exempel kan rekvisit som vapnets art, sättet och placeringen av våldet användas och på så sätt kan uppsåt ändå fastställas med gärningen som grund. I rättspraxis har regler för vilka dessa rekvisit är utvecklats. Cavallin skriver att poängen med gärningsuppsåtet är att det inte skapar en gråzon där uppsåtet nästan är säkert. Han menar att ett nästan säkert uppsåt inte är uppsåt utan oaktsamhet. Uppsåt måste gå att fastställa med klarhet och säkerhet. Vad gäller de fall där uppsåt fastställts med eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov eller sannolikhetsuppsåt som enligt Cavallin inte uppfyller kraven på ett säkert uppsåt är det istället fråga om oaktsamma brott.⁸⁹

Den danske rättsvetenskapsmannen Alf Ross anser att de olika uppsåtslärorerna kan delas in i två huvudgrupper. En intellektualistisk inriktning där uppsåtsbedömningen fokuserar på gärningsmannens förståelse av gärningens karaktär och konsekvenserna av handlingen. Den andra linjen är den voluntaristiskemotionella. Uppsåtsbedömningen baseras på gärningsmannens vilja att förverkliga brottet eller hans positiva inställning till gärningens effekt. Rättsvetenskapen har i doktrin presenterat många olika uppsåtsformer utifrån de två huvudlinjerna. Men i rättspraxis bygger avgöranden oftast på sunt förnuft och moraliska föreställningar om under vilka psykiska förutsättningar man kan kräva ansvar av en annan människa. Enligt Ross är det inte de i doktrin framtagna uppsåtsformerna som har störst påverkan på det straffrättsliga avgörandena utan just dessa moraliska föreställningar och sunt förnuft som har störst inflyttande. Ross menar också att uppsåt kan bestämmas som insikt, under förutsättning att handlingen är frivillig. Att gärningsmannen insåg att handlingen hade de egenskaper som medför straffbarhet är avgörande. Rättstekniskt kan detta utformas som att uppsåt till effekt betyder att gärningsmannen var säker på eller ansåg att det i vart fall var övervägande sannolikt att följderna skulle inträffa. Med andra ord ett antagande av sannolikhetsuppsåt.⁹⁰

Vid prövning av sin teori mot svensk rättspraxis och doktrin finner Ross att det eventuella uppsåtet inte medför större säkerhet vid rättstillämpning än vad sannolikhetsuppsåtet gör. Dessutom upptäcker han endast några få avvikelser mellan tillämpning av det hypotetiska eventuella uppsåtet och sannolikhetsuppsåtet i rättspraxis. Ross anser att den enda förklaring till detta är att det eventuella uppsåtet inte tillämpas enligt teorin utan korrigeras med hänsyn till vilken grad av sannolikhet för effektens förverkligande som gärningsmannen insett. Detta ger anledning att fundera över trovärdigheten i det svenska rättssystemet vad gäller det eventuella uppsåtet. Doktrinen i svensk rätt bygger på viljeteoretiska resonemang och Ross menar att det finns en ovilja mot att diskutera uppsåtsformer enbart baserade på gärningsmannens insikt om sannolikheten för följdens inträffande om det inte föreligger ond vilja eller önskemässig inställning. Det eventuella uppsåtets syfte är att upprätthålla föreställningen om en ondsint inställning

⁸⁹ Cavallin (1999) s. 49, 351-352, 741-746

⁹⁰ Ross (SvJT 1977) s. 674, Strömmerstedt (1987) s. 85-94

som en förutsättning för uppsåt. Ross konstaterar också att i rättspraxis gör sig hänsyn gällande som nästan eliminerar skillnaden mellan det resultat som grundas på eventuellt uppsåt med hypotetiskt prov och det resultat som grundas på sannolikhetsuppsåtet.⁹¹

---

⁹¹ Ross (SvJT 1977) s. 696-702

5 Rättssäkerhet

Uppsåtsdebatten handlar till stor del om vilken uppsåtsform som är mest rättssäker och om en lagstiftning av uppsåtet påverkar nivån hur rättssäkert det är. Nedan presenteras legalitetsprincipen och hur den påverkar strafflagstiftningen samt vilka förutsättningar som krävs för att en uppsåtsform ska anses vara rättssäker.

5.1 Legalitetsprincipen

Den straffrättsliga legalitetsprincipen är grunden för rättssäkerheten i ett demokratiskt samhälle. I varje land som gör anspråk på att vara en rättsstat styrs straffrättslagstiftningen av principen. Vi som medborgare förväntar oss att vi är skyddade mot godtycke i rättstillämpning, att vi vet vilka gärningar som är kriminaliserade och att de regler samhället ställer upp är klara och tydliga så att vi kan följa dem. Legalitetsprincipen erbjuder oss detta skydd. Huvudinnehållet i principen uttrycks på följande sätt; ”nulla poena sine lege, nulla poena sine crimine, nullum crimen sine poena legali” (inget straff utan lag, inget straff utan brott, inget brott utan kriminalisering genom lag). Legalitetsprincipen har respekterats i Sverige i åtminstone 200 år. I lagen kommer den till uttryck i 10 § 2 kap. RF, 3 § 8 kap. RF, 1 § 1 kap. BrB och genom vårt medlemskap i EU också i EKMR art 7.1. Ett rättssäkert straffrättsligt system kännetecknas av att det finns klara och tydliga regler, att reglerna är publicerade och lättillgängliga för allmänheten och att vi kan lita på reglerna, det vill säga att rättsordningen upprätthålls och respekteras av stat och myndigheter.⁹²

Legalitetsprincipen kan definieras i fyra olika punkter:

1) Praeter legem-förbudet, innebär att straff eller annan brottspåföljd inte får åläggas för en gärning, som inte var belagd med påföljd då den förövades. Lagstiftaren får inte heller besluta om hårdare straff för en gärning än vad som gällde då gärningen förövades. Förbudet ger uttryck för den viktiga principen inget brott utan lag.

2) Förbudet mot retroaktiv lagstiftning. Förbudet regleras i RF 2 kap. 10 §. Huvudregeln säger att strafflagar inte får ges tillbakaverkande kraft. Vad som gällde som lag vid tidpunkten för gärningens företagande ska tillämpas. Undantag till regeln finns i BrB 5 §. Ny, vid domstillfället, mildare strafflag skall tillämpas fastän den inte var gällande vid tidpunkten för gärningens företagande.

3) Kravet på stöd i skriven lag är tredje punkten. Brottsstyperna måste vara klart definierade i skriven lag, tydliga och inte vara obestämda.

---

⁹² Jareborg (2001) s. 57, Leijonhufvud & Wennberg (2005) s. 22ff

4) Analogiförbudet är legalitetsprincipens fjärde aspekt. Det innebär att domstolarna inte får tillämpa analogisk tolkning till den åtalades nackdel. Domaren får inte gå utöver en normalspråklig eller juridisk-teknisk förståelse av lagtexten vid prövningen av om analogi föreligger mellan den konkreta gärning som den tilltalade har ställs till ansvar för och gärningsbeskrivningen i tillämplig straffbestämmelse.⁹³

En strikt tolkning av legalitetsprincipen kräver att alla regler som anger förutsättningarna för straffansvar skall vara lagstadgade. Dan Frände beskriver grundtanken i praeter legem-förbudet mycket enkelt, vid utdömandet av straff och övriga påföljder för brott förutsätts det att gärningen uppfyller de villkor som ingår i de straffbestämmelser som tillämpas i det aktuella fallet. Att grunda straffansvar på en gärning som inte omfattas av lagtexten är således förbjudet.⁹⁴

En sådan sträng tolkning av legalitetsprincipen innebär att strafflagen måste innehålla bestämmelser beträffande alla grunder som krävs för straffansvar. Till exempel skulle sedvanerätt, utan explicit lagstöd, vara förbjuden. Att tolka legalitetsprincipen på detta sätt leder också till att domstolarna inte har rätt att självständigt utveckla rätten utöver vad som anges i den skrivna lagen. Detta leder naturligtvis också till att i ett rättssystem som har en sådan syn på legalitetsprincipen måste lagfästa uppsåtet.⁹⁵

Finland tolkar legalitetsprincipen på detta sätt och har lagstiftat om uppsåtet. 6 § 3 kap. i finska Strafflagen lyder:

”En gärning är uppsåtlig, om det att brottsbeskrivningen förverkligas motsvarar vad gärningsmannen vid tidpunkten för gärningen har avsett eller ansett vara säkert eller övervägande sannolikt.”

I Sverige har vi traditionellt ett annat förhållningssätt vilket innebär att lagen inte behöver innehålla skrivna bestämmelser avseende alla grunder för straffansvar. Detta betyder att domstolarna har rätt att utveckla och precisera några av straffrättens grunder genom rättspraxis. Detta synsätt var grunden till den kritik som uttrycktes av regeringen i prop. 2000/01:85 mot Straffansvarsutredningens förslag om att inta en lagstadgad bestämmelse om uppsåtsbegreppet. Regeringen menade att lagstiftaren borde överlåta åt domstolarna att utveckla och, vid behov, förändra uppsåtsbegreppets innehåll. Vid en sträng tolkning av legalitetsprincipen, så som den tolkas i Finland, skulle skälen som anges i propositionen strida mot denna. Träskman är av den uppfattningen att vårt förhållningssätt strider mot principen. Han hävdar också att skälen i propositionen mot ett lagstadgat uppsåtsbegrepp också i sak är felaktiga och att det råder osäkerhet om var gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet går då uppfattningen om vilka former av uppsåt som finns och vad dessa olika former innebär är varierande

⁹³ Jareborg (2001) s. 57-58, Leijonhufvud & Wennberg (2005) s. 22ff

⁹⁴ Frände (2004) s. 35

⁹⁵ Träskman (JT 2002/03) s. 618

i teori och praxis. Tillräckligt hög rättssäkerhet kan enligt Träskman inte uppnås utan mycket säkra regler på dessa områden och sådana säkra regler anser Träskman är enklast att utforma genom lagstiftning. Klart är att om vi vill nå en högre grad av rättssäkerhet vad gäller straffrätten i allmänhet och uppsåtliga brott i synnerhet krävs det tydligare och säkrare regler. Detta kan enklast åstadkommas genom att införa lagstiftning.⁹⁶

En befestning i lag av sannolikhetsuppsåtet tar ifrån domstolarna möjligheterna för ett hedersamt frikännande och för att uttrycka kravet på ett specifikt uppsåt enligt Cavallin. Eftersom praxis i redan avskaffat det eventuella uppsåtet är behovet av lagstiftning överdrivet menar han. Sannolikhetsuppsåtet bör heller inte införas i den form Straffansvarsutredningen föreslagit då det endast befäster den gråzon som finns med tveksamt och osäkert uppsåt till nackdel för den tilltalade. Att ge en sådan fördel till åklagaren finns det inget behov av. Cavallin har uppfattningen att den lösning som rättspraxis använder sig av ger ett mer rättssäkert resultat. Eventuellt kan man använda sig av begreppen avsikts- och insiktsuppsåt istället för dagens direkta och indirekta uppsåt. Men någon förändring av sättet att pröva uppsåtsgränsen finns inte.⁹⁷

5.2 Förutsättningar för rättssäkerhet

Uppsåtet ska utformas så att det bäst tjänar det praktiska syftet med att begränsa kriminaliseringen till vad samhället anser vara uppsåtliga brott. Det finns ingen anledning att tro att psykologisk forskning ska kunna ge ett svar på vad uppsåt egentligen är, och eftersom uppsåtet har detta praktiska syfte finns det heller ingen anledning att förvänta sig ett svar på frågan. Visserligen görs det framsteg inom psykologin som kan utnyttjas vid fastställandet av uppsåtsrekvisitet men uppsåtet är inte något som vi kan få kunskap om genom forskning om själslivet enligt Strahl. Uppgiften är att låta uppsåtet vara ett ändamålsenligt medel för straffrättsskipningen.⁹⁸

Domstolens skyldighet är att så noggrant som möjligt utreda den åtalades skuld. Att den åtalade presumeras vara oskyldig och principen om att den åtalade ska gynnas under rättegången förutsätter att den åtalade faktiskt frikänns om bevisningen inte räcker för att fälla densamma. Denna garantinorm kan i Sverige härledas ur Domarreglerna och finns inskriven i den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter, art. 14. Normen gäller alla som är åtalade eller misstänkta för brott och är fullt erkänd i svensk rätt.⁹⁹

---

⁹⁶ Träskman (JT 2002/03) s. 618- 619, prop. 2000/01:85 s. 9-13

⁹⁷ Cavalin (1999) s. 353

⁹⁸ Strahl (1976) s. 89-91

⁹⁹ Träskman, (1985) s. 56

Uppsåtets nedre gräns definierar gränsen mellan vad som är straffbart och det som är fritt från ansvar och måste därför vara preciserad och ha en så klar innebörd som möjligt. Samtidigt bör den nedre gränsen också vara generellt utformad och omfatta alla typer av gärningar. Vid bedömning om uppsåt föreligger är det i allmänhet tre aspekter som är av betydelse. Gärningsmannen bör vid gärningstillfället ha insikt om att det förelåg en risk för att följden skulle komma att förverkligas genom hans handlande. Alltså att det fanns ett samband mellan hans beteende och gärningsföljden. Detta betyder att om gärningsmannen inte ens varit medvetet oaktsam i förhållande till följden kan det inte bli tal om att döma honom för en uppsåtlig gärning. Av betydelse är också vilken bedömning gärningsmannen gjorde av hur sannolikt sambandet var och vilken bedömningen han gjorde av graden av sammanhang mellan hans beteende och kringliggande omständigheter. Graden av hans tro att det förhöll sig på ett visst sätt måste ligga på en viss nivå (subjektiv sannolikhet). Viljeteorierna bygger på uppfattningen att gärningsmannen måste ha sett gärningens förverkligande som positivt eller i alla fall förhållit sig likgiltigt till att den förverkligats. Insiktsteorin saknar denna tredje aspekt då.¹⁰⁰

Dessutom är det viktigt att uppsåtsrekvisitet är verklighetsanknutet, principiellt och logiskt oantastligt i sin utformning. Syftet är att skilja ut de gärningar som är så hänsynslösa och klandervärda att de, med ett naturligt synsätt, bör anses som uppsåtliga. En beskrivning av uppsåtsrekvisitet som täcker de fall där situationen varit sådan att gärningsmannen rent faktiskt har låtit eller måste ha låtit risken för gärningens förverkligande ha betydelse som handlingsskäl bör vara målet. Det gäller att fånga in dessa fall och avgränsa dem mot de medvetet oaktsamma.¹⁰¹

Med hänsyn till rättssäkerheten är det vid utformning av uppsåtsbegreppet nödvändigt att beakta möjligheterna till bevisning. Ett uppsåt som inte kan bevisas med hållpunkter i sinnevärlden leder till godtycke i verkligheten. Ju fler moment som är av objektiv måttstock vid bedömningen av uppsåt, desto säkrare bevisning kan genomföras. En rent objektiv bedömning av vad gärningsmannen borde ha insett om följden av sin handling är mycket lättare att utföra än en bedömning av vad gärningsmannen verkligen insett. Dock går det inte, av rättspolitiska skäl, att godta ett uppsåtsbegrepp grundat på en presumerad insikt eftersom ett uppsåtsbrott måste kunna motiveras med starkare klander i jämförelse med ett oaktsamhetsbrott. Av de grundläggande straffrättsliga principerna följer att bevisningen i ett brottmål måste omfatta alla brottsförutsättningar. Vid rättegång bör det läggas fram bevisning om både den rättsstridiga gärningen och om den tilltalade har ett personligt ansvar för den. Rättssäkerheten förutsätter att även den åtalades personliga ansvar för en gärning utreds med samma krav på bevissäkerhet som övriga rekvisit. Vid en realistisk granskning av de olika uppsåtsbegreppen måste man därför också realistiskt granska möjligheterna

---

¹⁰⁰ SOU 1996:185 del I s. 114-115

¹⁰¹ SOU 1996:185 del I s. 115-116

till bevisning av det olika omständigheterna och av bevisningens styrka för en fällande dom.¹⁰²

Hur en människa handlar eller underlåter att handla har också betydelse för hur uppsåtsrekvisiten bör vara utformade och hur uppsåtsbedömningen skall ske. Människan har inte en helt säker uppfattning om framförallt följderna av ett handlande men i handlingsögonblicket kan vi ha en någorlunda klar uppfattning om dessa. Utifrån den uppfattningen styr vi sedan vårt handlande. Den uppfattning vi har om verkligheten ger oss skäl att göra eller inte göra olika saker. Om vi anser att ett visst faktum kommer att föreligga till följd av handlingen får det betydelse för om vi utför eller avstår från den. I standardsituationer gör vi saker utan att ifrågasätta dem. Vi måste inte, i någon mer påtaglig mening, överväga om vi bör handla på ett visst sätt eller inte. Kunskap om hur vi handlar har vi erhållit genom inläring och träning i socialt beteende. Eftersom människor i allmänhet inte gör, och inte heller kan göra, någon enhetlig skillnad mellan det som de är säkra på och det som de tror är fallet blir det lika klandervärdt att begå en rättstridig gärning med visshet om dess innebörd och konsekvenser som att begå den med något lägre grad av säkerhet. Förutsättningarna för att företa handlingen är likvärdiga. Dessutom är det en klar skillnad i klandervärdhet mellan någon som har tillräcklig insikt om gärningens innebörd och konsekvenser än den som inte har denna insikt och som på grund av detta kan vara tveksam. Insikten måste inte nödvändigtvis påverka gärningsmannens handlande men han borde kanske låta insikt om risken få denna betydelse. Ett handlingsteoretiskt resonemang kan alltså ge oss ledning i hur vi ska dra gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet. Frågan är när gärningsmannen har en sådan insikt i sakförhållandena att han måste låta denna insikt påverka hans handlande.¹⁰³

---

¹⁰² Träskman (1985) s. 63-64, 71-72

¹⁰³ SOU 1996:185 del I s. 113-114

6 Sammanfattning

Uppsåtsbegreppet i Sverige bygger på olika moraliska uppfattningar om skuld. En person som vi finner vara straffrättsligt ansvarig för ett brott ska också beläggas med moralisk skuld för sitt agerande. Som vi kan se i Jareborgs brottsbegrepp är personligt straffansvar starkt kopplat till denna tanke. Brottets subjektiva sida måste i viss mån överensstämma med den objektiva sidan för att ett brott skall vara förhanden. 2 § 1 kap. BrB uttrycker detta genom att stipulera att en gärning är ett brott bara om den begåtts uppsåtligen. Hur uppsåtet definieras och i förlängningen hur en gärningsman beläggs med skuld är alltså en av de viktigaste delarna av straffrätten. Den skuld vi vill belägga gärningsmannen med har sitt ursprung i övertygelsen att en person som handlar med uppsåt är medveten om vad han gör, det vill säga att han på något sätt är positivt inställd till den brottsliga effekten. Av den anledningen är en person som handlat med uppsåt mer klandervärd än den som handlat oaktsamt.

Uppgiften för uppsåtets nedre gräns är att begränsa kriminaliseringen till den typen av handlingar samhället anser vara moraliskt klandervärda och således förtjänar att bestraffas. Samtidigt måste uppsåtsbegreppet vara ett ändamålsenligt medel för straffrättskipningen. Den nedre gränsen definierar skillnaden mellan vad som är straffbart och det som är fritt från ansvar, gränsen mellan uppsåtliga och oaktsamma brott. Det är viktigt att den nedre gränsen är rättssäkert utformad, ger ett rättspolitiskt acceptabelt resultat och samtidigt befäster gärningsmannens skuld både ur ett moraliskt och juridiskt perspektiv. För att fylla sin funktion måste det vara generellt utformat, omfatta alla typer av gärningar, vara verklighetsanknutet och logiskt oantastligt. Oavsett om uppsåtet är baserat på vilja eller insikt måste uppsåtets nedre gräns kunna slå fast vilken inställning en eventuell gärningsman har till det inträffade och definiera på vilka grunder denna inställning bedöms.

Vad uppsåt egentligen är finns det idag inget svar på och det finns heller ingen anledning att tro att psykologisk forskning ska kunna besvara frågan inom en överskådlig framtid. Och eftersom uppsåtet har ett praktiskt syfte finns det heller inte någon anledning att förvänta sig ett svar på frågan.

Hur vi utför en handling eller underlåter att handla påverkar hur uppsåtsbedömningen skall ske. När en person utför en handling kan han eller hon inte ha en helt säker uppfattning om följderna men i handlingsögonblicket kan personen ha en någorlunda klar uppfattning om dessa. Denna uppfattning styr hur en person väljer att agera i olika situationer. Om vi till exempel anser att ett visst faktum kommer att föreligga till följd av en handling får det betydelse för om vi utför eller avstår från den. Detta betyder att vi i vårt handlande inte gör, och inte heller kan göra, någon enhetlig skillnad mellan det vi är säkra på och det vi tror är fallet. Det betyder att det är lika klandervärd att begå en rättstridig gärning

med visshet om dess innebörd och konsekvenser som att begå den med en något lägre grad av säkerhet. Uppsåtets nedre gräns måste kunna slå fast när gärningsmannen har en sådan insikt i sakförhållandena att han måste låta denna insikt påverka hans handlande.

Problematiken med begreppet handling aktualiseras framförallt vid tillämpning av viljeteorierna, det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov eller likgiltighetsuppsåtet. Tyngdpunkten i bedömningen ligger på en prövning av gärningsmannens vilja. Brottsutredningen måste visa att gärningsmannen har godkänt eller var likgiltig inför den effekt som han insåg var möjlig. Detta innebär att man måste bevisa sådant som inte direkt kan iakttagas och inte heller kan härledas från generella satser som formulerats från allmän livserfarenhet. Att under sådana förhållanden göra en tillförlitlig bedömning av gärningsmannens vilja i förhållande till en viss effekt som kan vara en följd av hans eller hennes beteende är i princip omöjligt. Dessutom är den bevisning som finns att tillgå för domstolen för att bevisa vad en åtalad ville uppnå med sitt agerande mycket begränsad, mer så vid tillämpning av likgiltighetsuppsåtet än det eventuella uppsåtet på grund av skillnader i vilken bevisning som får användas vid bedömningen. Vid tillämpning av sannolikhetsuppsåtet är det inte gärningsmannens avsikt med handlingen som ska bevisas. Det är istället gärningsmannens insikt om risken för den brottsliga effekten som är intressant. Att bevisa detta är inte heller lätt men den bevisning domstolen kan lägga till grund för sin bedömning finns i den fysiska världen och den typen av bevisning är oftast lättare att undersöka och presentera.

Kritiken mot sannolikhetsuppsåtet som skuldfördelare fokuserar på att det inte tar hänsyn till gärningsmannens vilja vid uppsåtsprövningen. Traditionellt är viljan en mycket viktig del av uppsåtskonstruktionen och viljeteoriernas förespråkare menar att uppsåtliga handlingar är mer klandervärda än oaktsamma just på grund av gärningsmannens inställning till effekten. Till viss del kan sannolikhetsuppsåtet besvara kritiken med att lyfta fram att vid bedömning av gärningsmannens insikt om sannolikhetsgraden för effektens inträdde är hans attityd inför effekten underförstådd. Det höga krav på sannolikhet är således ett starkt indicium på en positiv inställning till effekten hos den som anses ha handlat uppsåtligt. Men trots detta skulle en övergång till det insiktsbaserade sannolikhetsuppsåtet innebära en brytning med den traditionella uppfattningen. Viljeteoretikerna menar att uppsåtet är den komponent som både ska fördela skuld i juridisk mening och belägga den dömde med klander för gärningen. Insiktsteorins förespråkare anser att uppsåtet bara har en uppgift, att fördela skuld, inte att också avgöra vad som är en klandervärd gärning. Denna uppgift tillfaller istället lagstiftaren. Argumentet att det uppsåtliga brotten är mer klandervärda på grund av gärningsmannens attityd inför effekten kan jag förstå men jag anser inte att det på något sätt avgör vilken uppsåtsform som är den bästa skuldfördelaren. Det är trots allt Riksdagen som bestämmer vad som är brottsliga gärningar och också vilka av dessa som ska vara uppsåtliga brott. Skuld är enligt min mening starkt förknippat med vilka gärningar som är kriminaliserade då kriminalisering

sker utifrån vad vi i allmänhet anser vara moraliskt klandervärdt beteende. Uppsåtets uppgift blir då att avgöra vem som ska beläggas med klander.

I vardaglig mening är skuld starkt förknippat med vilja och viljeteoriernas fokus på den onda viljan stämmer troligtvis bra överens med hur allmänheten vill att straffrättssystemet ska fungera och fördela skuld. Detta är inte så konstigt eftersom viljeteorierna är konstruerade efter de moraliska principer om skuld som finns i vårt samhälle. Men allmänhetens insikt i straffrättssystemet torde sträcka sig till att Riksdagen avgör vad som är brottsligt och domstolen dömer den som begår brottsliga handlingar. Det vill säga att det är brottets natur kombinerat med en fällande dom som i allmänhetens ögon avgör hur mycket klander en gärningsman beläggs med. Det finns alltså ingen skillnad i allmänhetens ögon på ett viljebaserat uppsåt och ett insiktsbaserat vad gäller den skuld en fällande dom innebär.

Viljeteorierna är väldigt komplicerade till sin utformning och jag tror inte att folk i allmänhet faktiskt förstår hur dagens likgiltighetsuppsåt fungerar eller hur det eventuella uppsåtet fungerade tidigare. Sannolikhetsuppsåtet är betydligt enklare i sin konstruktion och därför lättare att förstå och motivera för allmänheten. Den uppsåtsform som kan fördela mest skuld på ett rättssäkert sätt är den vi borde använda oss av anser jag. Oavsett om uppsåtsformen också har uppgiften att vara en måttstock för moralisk skuld eller inte.

Rättssäkerheten är en viktig del av uppsåtsdebatten och grunden för ett rättssäkert samhälle är legalitetsprincipen. Principen ska skydda den enskilde mot godtycklig rättstillämpning vilket innebär att det regler som definierar vad som är straffbart beteende måste vara klara och tydliga. Dessa regler skall vara publicerade och lättillgängliga för medborgarna och vi måste kunna lita på att stat och myndigheter respekterar dem. Sannolikhetsuppsåtet uppfyller det krav legalitetsprincipen ställer på tydliga och lättillgängliga regler vilket jag definitivt inte anser att det eventuella uppsåtet gör. Likgiltighetsuppsåtet når inte upp till den tydlighet sannolikhetsuppsåtet besitter men är en klar förbättring i jämförelse med det eventuella uppsåtet och klarar också legalitetsprincipens krav i detta avseende.

En strikt tolkning av legalitetsprincipen kräver att alla regler som anger förutsättningarna för straffansvar skall vara lagstadgade. Det går alltså inte att grunda straffansvar på en gärning som inte omfattas av lagtexten. Traditionellt tolkar vi inte legalitetsprincipen så i Sverige. Lagen behöver inte innehålla skrivna bestämmelser om alla grunder för straffansvar. Istället är det domstolarnas uppgift att utveckla och, vid behov, förändra uppsåtsbegreppets innehåll. Regeringen avslog Straffansvarsutredningens förslag om att inta en lagstadgad bestämmelse om uppsåtsbegreppet just på denna grund. Doktrinen är i frågan delad, sannolikhetsuppsåtets förespråkare menar att det skäl Regeringen anför mot ett lagstadgat uppsåtsbegrepp strider mot legalitetsprincipen medan likgiltighetsuppsåtets anhängare framhåller fördelarna med det traditionella svenska synsättet. En

effekt av att införa lagstiftning är att det begränsar domstolarnas rätt att självständigt utveckla rätten utöver vad som anges i lagen samt att det i viss mån om tar ifrån domstolarna möjligheterna för ett hedersamt frikännande. Viljeteoriernas förespråkare anser att behovet av lagstiftning på området är överdrivet och menar att rättspraxis kan ge oss ett uppsåtsbegrepp med tillräckligt hög rättssäkerhet. Jag har uppfattningen att om vi vill nå en högre grad av rättssäkerhet vad gäller straffrätten i allmänhet och uppsåtliga brott i synnerhet krävs det tydligare och säkrare regler än vad rättspraxis kan leverera. Dagens situation innebär att det är Högsta domstolen som ytterst bestämmer hur gränsen mellan uppsåt och oaktsamhet ska definieras. För viljeteorierna betyder detta också att det är efter Högsta domstolens moraliska värderingar som klander fördelas, inte efter vad medborgarna i allmänhet har för moralisk uppfattning om skuld. Jag delar den åsikt som förs fram av bland annat Träskman att en högre grad av rättssäkerhet är enklast att åstadkomma genom lagstiftning.

Vilka möjligheter det finns att få fram bevisning för en uppsåtsbedömning är också en viktig omständighet när vi talar om rättssäkerhet. Antalet objektiva moment som kan användas vid bedömningen påverkar hur säker bevisning av uppsåt som kan genomföras och i förlängningen hur mycket klander vi kan belägga en dömd gärningsman med. Till exempel är en rent objektiv bedömning av vad gärningsmannen borde ha insett om följderna av sin handling mycket lättare att utföra än en bedömning av vad gärningsmannen verkligen insett. Min uppfattning är att en uppsåtsform som tillåter fler objektiva moment vid uppsåtsbedömningen leder till ett mera rättssäkert fastställande av en eventuell gärningsmans uppsåt. Vi kan därför belägga honom med mer klander än vad en uppsåtsform med få objektiva moment kan. Viktigt att tänka på är att vid brottmålsprocesser måste alla brottsförutsättningarna bevisas och det skall läggas fram bevisning om både den rättsstridiga gärningen och om den tilltalade har ett personligt ansvar för den. Detta följer av presumtionen om den åtalades oskyldighet och principen om att den åtalade ska gynnas under rättegången. Den åtalades personliga ansvar måste alltså utredas med samma krav på bevissäkerhet som övriga rekvisit. Vid en jämförelse mellan de tre uppsåtsformerna måste man därför undersöka möjligheterna till bevisning av de omständigheter som respektive uppsåtsform baseras på.

Det eventuella uppsåtet kräver att gärningsmannen har insikt om att gärningen kan få en viss följd och att han i vart fall varit likgiltig inför om denna följd inträffar eller inte. Vi ska kunna säga att en skyldig gärningsman hade så kallat onda avsikter med sitt handlande. Han eller hon ville skada någon och det är denna onda vilja som det eventuella uppsåtet vill urskilja och straffa. För att lösa uppgiften tillåter det eventuella uppsåtet att all tillgänglig bevisning får användas för att bedöma gärningsmannens vilja men kräver samtidigt att bedömningen inte uteslutande får grundas på bevisning som använts för att fastställa att gärningsmannen haft tillräcklig insikt. Vid prövningen ska domstolen ta hänsyn till den åtalades karaktär vilket öppnar för bevisning som inte är direkt relaterad till gärningen i form av psykologiska utvärderingar och utredningar om gärningsmannens

eventuella tidigare brottslighet. Tyngdpunkten i rättegången flyttas ifrån den brottsliga gärningen till den åtalades personlighet vilket kritiserats hårt. Doktrinen är enig om att det är rättspolitiskt oacceptabelt att utdela straffansvar med hänvisning till gärningsmannens personlighet vilket jag håller med om. En brottslig handling är i princip oönskat beteende kriminaliserat av samhället och någon kriminalisering av avvikande personligheter förekommer inte. Att då på detta sätt straffa gärningsmannen på grund av hans eller hennes personlighet visar på bristerna i det eventuella uppsåtets konstruktion. Ofta är det den åtalades tidigare brottslighet som faller avgörandet vilket resulterar i en ur rättssäkerhetssynpunkt mycket obehaglig situation. Gärningsmannen döms till ansvar på grund av en tidigare, redan bestraffad, brottslig gärning i en rättegång som ska behandla det nya åtalet. Den moraliska skuld som uppsåtsformen söker fördela anser jag vara svår att motivera på grund av detta. Naturligtvis varierar detta beroende på hur mycket ytterliggare bevisning domstolen har tillgång till. Men i det fall då den åtalades karaktär utgör merparten av bevisningen uppvisar det eventuella uppsåtet klara bister i rättssäkerhet. Bristen på gärningsrelevans innebär också att uppsåtsformen fungerar dåligt som fördelare av personligt klander.

Den åtalades inställning, vilja, inför den brottsliga gärningen prövas med hjälp av det hypotetiska provet. Vad detta innebär är att domstolen avgör den åtalades skuld utifrån ett hypotetiskt antagande om hur han eller hon skulle ha agerat under andra omständigheter än det som bevisats under rättegången. Man ställer frågan om hur gärningsmannen skulle ha agerat om han hade varit säker på att den brottsliga effekten skulle inträffa. Finner domstolen att han ändå skulle ha utfört gärningen eller att han i vart fall var likgiltig inför om effekten inträffar eller inte föreligger uppsåt. Alltså saknar inte bara en del av bevisningen relation till gärningen utan också bedömningen av gärningsmannens vilja sker under omständigheter som saknar relation till gärningstillfället. Jag har mycket svårt att se en dömd gärningsman som moraliskt skyldig under sådana förhållanden. Eftersom uppsåtets uppgift är att skilja på det fall där en person anses ha medvetet, med vett och vilja, begått en brottslig gärning och det fall där personen agerat oaktsamt måste basera avgörandet på vad som faktiskt hänt vid gärningstillfället. Om inte kan vi knappast säga att gärningsmannen har moralisk skuld till brottseffekten. Det torde också vara kränkande för den dömda att förklaras skyldig till ett brott genom ett antagande om hur han skulle ha agerat i en hypotetisk situation. Speciellt då skyldig enligt det eventuella uppsåtet innebär att han eller hon har medvetet, med vilje, begått den brottsliga gärningen.

Det eventuella uppsåtet överensstämmer inte med den allmänna uppfattningen om vad moraliskt skyldig innebär och är därför svårt att motivera. Som sagt ovan tycker jag inte att det eventuella uppsåtet når upp till det krav legalitetsprincipen ställer på tydliga och lättillgängliga regler. Bristen på en tydlig och enkel konstruktion visar sig också i att uppsåtsformen är svår att tillämpa i domstol vilket jag kommer att diskutera mer nedan.

Precis om det eventuella uppsåtet med hypotetiskt prov är likgiltighetsuppsåtet en viljeteoretisk uppsåtsform. Gärningsmannens likgiltighet inför en rättskränkning är det som avgör om uppsåt föreligger eller inte. Från det att det kan slås fast att gärningsmannen hade uppfattningen att det fanns viss risk för den oönskade effektens inträde kan uppsåt vara förhanden. Därefter ska gärningsmannens likgiltighet bedömas och det räcker inte att gärningsmannen på ett allmänt sätt varit likgiltigt genom att kränka straffrättsligt skyddade intressen. Att gärningsmannen insett att det förelåg en viss risk för att gärningen skulle medföra en viss effekt innefattar ett mått av likgiltighet. Men för att uppsåtligt brott ska vara förhanden krävs inte bara likgiltighet till risken utan också till förverkligandet av effekten. Det krävs inte att gärningsmannen på något sätt värderat förverkligandet av effekten utan det som är avgörande är att vid gärningstillfället utgjorde inte förverkligandet av effekten ett relevant skäl för honom att avstå från gärningen. Detta betyder att om gärningsmannen handlat i förlitan på att effekten inte skulle förverkligas har han inte varit likgiltig. Likgiltigheten är alltså en fråga om gärningsmannens attityd i förhållande till effektens förverkligande, inte att han handlat trots insikt om risken för effektens förverkligande.

Domstolarnas utgångspunkt vid uppsåtsbedömningen ska endast vara omständigheterna vid gärningstillfället och all bevisning måste vara gärningsrelaterad. Bevisning som använts för att bedöma gärningsmannens insikt om risken får alltså inte användas. Särskilda omständigheter som kan påverka uppsåtsbedömningen är bland annat att insikt om att det förelåg en mycket hög sannolikhet normalt räcker för uppsåt, att hänsynslöst beteende, upprörd sinnesstämning och gärningsmannens intresse i gärningen är omständigheter som kan tala för uppsåt trots att det inte förelåg en mycket hög sannolikhet samt att uppsåt i allmänhet inte kan vara förhanden när risken enligt gärningsmannens förställning inte var avsevärd.

Vid konstruktionen av likgiltighetsuppsåtet har Högsta domstolen tagit fasta på den kritik det eventuella uppsåtet utsattes för vad gäller bristen på gärningsrelevans. Genom att endast acceptera bevisning relaterad till gärningen och inte tillåta sådana bedömningar av gärningsmannens karaktär som det eventuella uppsåtet använder sig av vill man åstadkomma en rättspolitiskt acceptabel uppsåtsform som sätter fokus på den åtalades agerande. Likgiltighetsuppsåtets gärningsrelevans garanterar en bättre skuldfördelning än vad det eventuella uppsåtet kan erbjuda. En gärningsman som döms till ansvar på omständigheter relaterade till gärningstillfället kan beläggas med starkare klander för sina handlingar på ett sätt som är lätt att förstå både för den åtalade och för allmänheten. Uppsåtsformens konstruktion garanterar en mer rättssäker prövning då den åtalade döms utifrån de gärningar han kan ha utfört och inte den person han är eller vad han har gjort tidigare i livet. Detta stämmer överens med det nuvarande rättspolitiska läget. Det kan tyckas att de förändringar av uppsåtsbedömningen som likgiltighetsuppsåtet innebär är små men många av det problem det eventuella uppsåtet kritiserats för elimineras tack vare

den nya uppsåtskonstruktionen. Legalitetsprincipens krav på tydliga och lättillgängliga regler är uppfyllda. Konstruktionen är logisk och tydlig men vad som ska bedömas, gärningsmannens likgiltighet inför effekten, är fortfarande mycket komplicerat och jag tror det blir svårt för domstolarna att tillämpa likgiltighetsuppsåtet korrekt.

Det finns starka skäl att misstänka att det eventuella uppsåtet tillämpades godtyckligt av domstolarna på grund av svårigheterna med att tillämpa uppsåtsformen i praktiken. I doktrinen uttrycks oro för att även likgiltighetsuppsåtet kan missbrukas på detta sätt. Alf Ross undersökte på 70-talet hur det eventuella uppsåtet tillämpades och menar att det inte är det i doktrin framtagna uppsåtsformerna som har störst påverkan på de straffrättsliga avgörandena. Avgöranden i rättspraxis bygger istället oftast på sunt förnuft och moraliska föreställningar om under vilka psykiska förutsättningar man kan kräva ansvar av en annan människa. Dessa moraliska föreställningar och sunt förnuft har alltså större inflytande på uppsåtsprövningen än det i doktrin och rättspraxis framtagna uppsåtsformerna. Han finner att det eventuella uppsåtet inte tillämpas enligt teorin utan korrigeras med hänsyn till vilken grad av sannolikhet för effektens förverkligande som gärningsmannen insett. Det vill säga att domstolarna använder sig av en lösning som liknar det insiktsbaserade sannolikhetsuppsåtet. Under det förutsättningarna är det rimligt att anta att det bedömningar som domskälen ger uttryck för i domskälen inte svarar mot de bedömningar som domstolen faktiskt gjort. Åtminstone i vissa fall är det så att domstolen fattar ett rent intuitivt beslut och sedan anpassar domskälen till att motsvara teorin. Rättssäkerheten blir självklart lidande under sådana förhållanden och finns det minsta risk att likgiltighetsuppsåtet missbrukas på samma sätt kan det inte accepteras.

Den grundläggande orsaken till problemet är svårigheterna med att bevisa vilja. Psykologin kan idag inte ge oss något svar på vad vilja är eller hur vi ska kunna avgöra vad en person önskar uppnå med sina handlingar. Det saknas också egentliga hållpunkter för att utföra bedömningen vilket leder till bevisvärigheter. Detta innebär att både det eventuella uppsåtet och likgiltighetsuppsåtet ger domstolen en omöjlig uppgift att lösa. Träskman anser att bevisning med hjälp av det hypotetiska provet är alltför spekulativt för att kunna ge en rättspolitiskt godtagbar säkerhet. Gärningsmannens skuld kan således inte bevisas bortom varje rimlig misstanke om motsatsen.

Straffansvarsutredningen riktade samma kritik mot likgiltighetsuppsåtet och jag håller med. Visserligen kan gärningsmannens likgiltighet visa sig i själva utförandet av den brottsliga gärningen men ofta är det svårt att pröva om gärningsmannen faktiskt var likgiltig inför effekten. Det finns få faktorer som kan tala för likgiltighet vid gärningstillfället. Dessutom får inte bedömningen grundas på samma omständigheter som insikten vilket ytterligare begränsar den tillgängliga bevisningen. Insiktsbedömningen och likgiltighetsbedömningen är också svåra att skilja åt. Konsekvenserna av detta är att domstolarna bedömer likgiltigheten endast med utgångspunkt från gärningsmannens insikt och om så är fallet kan man istället använda sig

av ett sannolikhetsuppsåt. I värsta fall återgår domstolarna till att bedöma gärningsmannens likgiltighet i allmänhet och då är det återigen en tillämpning av det eventuella uppsåtet vi talar om. Zila anser o andra sidan att även om det är nödvändigt att begränsa bevisningen till gärningsrelaterade omständigheter på det sätt likgiltighetsuppsåtet gör för att förhindra en återgång till det eventuella uppsåtet finns det ingen anledning att inte beakta gärningsmannens vilja trots svårigheterna med att bevisa detta. Likgiltighetsuppsåtet kan på ett adekvat sätt utesluta irrelevanta omständigheter som ger en godtycklig rättstillämpning. Cavallin har samma uppfattning som Zila och tycker att med hjälp av rekvisit som vapnets art, sättet och placeringen av våldet kan uppsåt fastställas med gärningen som grund även vid tillämpning av ett viljeteoretiskt uppsåt.

Högsta domstolen kommenterar också kritiken och håller med om det finns problem med bevisning men menar att bevissvårigheter förekommer oavsett om uppsåtsformen är baserad på gärningsmannens vilja eller insikt. Jag kan hålla med om att det också finns svårigheter med att bevisa insikt men jag tror inte att likgiltighetsuppsåtets konstruktion kan garantera att uppsåtsbedömningen sker endast utifrån gärningsmannens vilja utan påverkan ifrån den bedömning domstolen gör vad gäller den åtalades insikt. Ross undersökning visar hur svårt det eventuella uppsåtet är att tillämpa i praktiken och det enda som talar för att likgiltighetsuppsåtet är lättare är förbudet mot använda samma bevisning vid både insiktsbedömningen och likgiltighetsbedömningen. Men såsom uppsåtsformen är konstruerad tror jag att det finns en klar risk för att i praktiken kommer den att vara alltför svår att tillämpa. Det är inte bara omöjligt att bedöma någons vilja utan det finns som sagt ofta väldigt lite bevisning att tillgå vilket enligt min mening leder till att den uppfattning domstolen har om gärningsmannens insikt kommer att påverka utgången i alltför stor utsträckning.

En viljeteoretisk prövning påverkas än mer om den brottsliga handlingen begås i affekt. I praktiken är detta mycket vanligt när det gäller vissa brottskategorier. Våldsbrotten är till exempel ofta impulshandlingar begångna under starkt känsloladdade tillstånd. Att bedöma hur gärningsmannen skulle ha handlat om han var helt lugn eller om han var likgiltig inför effekten på det sätt de två viljeteorierna kräver torde vara mycket svårt. Vid en jämförelse mellan det två viljeteorierna är likgiltighetsuppsåtet överlägset. Uppsåtsformen belägger gärningsmannen med skuld för de handlingar han har utfört och inte den person han eller hon är eller har varit vilket stämmer överens med dagens rättspolitiska läge. Förändringen av viljebedömningen från hypotetiskt prov till likgiltighetsprövning stärker ytterligare den moraliska skuld vi vill behäfta en skyldig gärningsman med. Men det klander uppsåtsformen vill fördela påverkas av svårigheterna med att bevisa viljan. Vi begär trots allt det omöjliga av våra domstolar.

Skillnaden mellan sannolikhetsuppsåtet och det två viljeteorierna är att gärningsmannens insikt om sannolikhetsgraden för effektens inträde och inte viljan är det grundläggande kriteriet för uppsåt. Gärningsmannens insikt

ligger alltså till grund för om ansvar för brott kan utkrävas. Det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet innebär att uppsåt föreligger när gärningsmannen förstår vad han gör. Uppsåt är således förhanden när det inte är rationellt för gärningsmannen att tro annat än att effekten kommer att inträda. Han måste uppfatta risken för att effekten skall förverkligas som förhållandevis hög. Uppsåtsformuleringen lyder:

”En gärning är uppsåtlig om den är avsiktlig eller om den motsvarar vad gärningsmannen har insett, uppfattat eller antagit om den.”

Domstolens uppsåtsprövningen sker endast i ett led och bevisningen omfattar således bara ett moment till skillnad från viljeteorierna. Som bevisning kan alla omständigheter relaterade till gärningen kan användas. Gärningsmannens vilja, positiva inställning till eller likgiltighet för effektens inträffande, anses vara underförstådd i bedömningen. Tillräcklig bevisning kräver ett klart fastställande av att det inte förelegat någon rimlig misstanke om att gärningsmannen bedömt effekten som osannolik eller inte bedömt effekten som sannolik enligt de sannolikhetskrav det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet ställer upp.

Ovan diskuterades problematiken med att bevisa vilja vilket alltså sannolikhetsuppsåtet inte behöver göra. Men det finns svårigheter med bevisningen vid tillämpning av sannolikhetsuppsåtet också. Det är väldigt svårt att med större precision bevisa existensen av ett faktum och att göra en korrekt bedömning av sannolikheten för att en viss effekt skall inträda är ännu svårare. Precis som vid tillämpningen av det viljeteoretiska uppsåtsformerna försvåras bedömningen i det fall när gärningsmannen har handlat i affekt. Men domstolen har ofta mer bevisning till sitt förfogande. Det är lättare att hitta bevisning för insikt eftersom denna är relaterad till fysiska hållpunkter i verkligheten. Dessutom är det bara ett led som kräver bevisning, domstolen behöver alltså inte dela upp den bevisning som finns på det sättet likgiltighetsuppsåtet kräver vilket gör uppsåtsformen lättare att tillämpa.

Sannolikhetsuppsåtets förespråkare menar att uppsåtsformens konstruktion ger ett mer rättssäkert och realistiskt resultat än vad viljeteorierna kan erbjuda vilket jag håller med om. Mer bevisning ökar domstolens möjligheter att bevisa gärningsmannens skuld bortom rimligt tvivel och samtidigt blir resultatet mer realistiskt då vi inte ber domstolen att avgöra det omöjliga, gärningsmannens vilja. Som skuldfördelare anser jag att sannolikhetsuppsåtet är lika bra som likgiltighetsuppsåtet. Det råder ingen tvekan om att uppsåtsbedömningen är helt relaterad till gärningen vilket garanterar att den åtalade bedöms utifrån det handlingar han har utfört och inget annat. Men av tradition har vi i Sverige starka kopplingar mellan uppsåt och moralisk skuld så som den uppfattas av allmänheten. Vi vill kunna belägga gärningsmannen med skuld på ett sådant sätt att vi kan säga att han straffas för att medvetet, med vilje, utfört en brottslig handling. Så är inte fallet vid tillämpning av sannolikhetsuppsåtet. Gärningsmannen döms till ansvar om han insåg att det var sannolikt att hans handling skulle

resultera i en brottslig effekt. Detta tror jag är anledningen till att uppsåtsformen stöt på så starkt motstånd i Sverige. Ross menar att det i Sverige finns en ovilja mot att diskutera uppsåtsformer enbart baserade på gärningsmannens insikt om sannolikheten för följdens inträffande om uppsåtsbegreppet inte också tar hänsyn till gärningsmannens eventuella onda vilja eller önskemässiga inställning. De viljeteoretiska resonemangens syfte blir att upprätthålla föreställningen om en ondsint inställning hos gärningsmannen vilket stämmer bättre överens med den allmänna skulduppfattningen i samhället. Jag kommer att diskutera skuld i relation till sannolikhetsuppsåtet närmre nedan men jag tror att sannolikhetsuppsåtets brist på viljebedömning är den viktigaste anledningen till att viljeteorin dominerat svensk rätt under så lång tid.

Ett av problemen sannolikhetsuppsåtet ställs inför är relaterade till den risknivå, eller sannolikhetsgrad, som uppsåtsformen sätter upp som gräns för det personliga ansvaret. Till exempel tillåter sannolikhetsuppsåtet människor att ta låga risker och samtidigt får domstolen inte beakta omständigheter som skulle kunna ge uttryck för gärningsmannens attityd vid bedömningen. Det betyder att en hög sannolikhet för effektens inträde utgör ett starkt indicium på gärningsmannens positiva attityd beträffande det brottsliga resultatet och en låg grad är ett indicium på motsatt inställning. Vid gärningar där den objektiva risken är förhållandevis låg men den skada som kan inträffa är väldigt hög är det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet oanvändbart. Ett exempel på detta är risken för överföring av HIV. Den låga smittorisken faller under det krav på sannolikhet uppsåtsformen ställer men om en person skulle bli smittad är mycket stor skada orsakad. Det är inte förenligt med en normal uppfattning om rättvisa att en gärningsman skall gå fri under sådana förhållanden. Vid en eventuell övergång till ett kvalificerat sannolikhetsuppsåtet torde den bästa lösningen vara att lagstifta separat om denna typ av brott. Viljeteorierna kan dock tillämpas med ett tillfredställande resultat tack vare det andra ledet, bedömning av gärningsmannens likgiltighet och attityd inför effekten.

En övergång till det sannolikhetsuppsåtet medför också en viss utvidgning av det straffbelagda området. Till exempel föreligger uppsåt i det fall gärningsmannen inser att risken för att den brottsliga effekten ska inträffa är hög men tror ändå inte att följden ska inträffa och handlar därefter så föreligger uppsåt. Handlingen är således uppsåtligt trots att gärningsmannen kan ha haft rimliga skäl att tro att effekten inte skulle förverkligas. Sådana situationer innebär en viss utvidgning av det straffbelagda området i jämförelse med det viljeteoretiska uppsåtsformerna. Det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet ställer ett högre krav på effektens inträde än bara övervägande sannolikhet vilket garanterar att det inte ställs alltför låga krav på uppsåtliga brott. I praktiken betyder detta att uppsåtsformen motsvarar ett uppsåt baserat på gärningsmannens vilja. Straffansvarsutredningen undersökte problemet och drog slutsatsen att det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet inte skulle medföra någon större förändring av det straffbelagda området för uppsåtsbrott i den praktiska rättstillämpningen. Gränsdragningen mellan uppsåt och oaktsamhet skulle däremot i vissa fall

bedömas annorlunda. Vid grova våldsbrott, framförallt med tillhygge som kniv eller pistol, skulle ett större antal gärningar ses som uppsåtliga brott men man ansåg dock att en viss utvidgning av det straffrättsliga området vid grövre brott var rimlig och att det gav mer förutsägbara och för allmänheten mer förståeliga resultat. Jag tycker att Straffansvarsutredningens analys av problemet är den korrekta och troligtvis är en ökning av fällande domar vid våldsbrott något som allmänheten idag skulle välkomna.

Strahl håller med om detta men anser att det tar emot att döma någon till ansvar för uppsåtligt brott om han med fog kan invända att han inte trodde att det brottsliga resultatet skulle bli följden av hans handlande, trots att han insåg att det förelåg en övervägande sannolikhet för det. Uppsåtsformens roll som skuldfördelare påverkas naturligtvis negativt av detta. Den nedre gränsen för uppsåt ska sätta gränsen mellan uppsåtligt och oaktsamt beteende, inte döma någon som handlat oaktsamt till uppsåtligt ansvar bara för att sannolikheten för effekten var väldigt hög. Men samma invändning kan göras mot det två viljeteorierna. Eftersom vi inte kan bevisa vilja kan vi heller aldrig säga att vi är 100 % säkra på vad den åtalades vilja var vid gärningstillfället. Även om det finns tillräckligt med bevisning för att bevisa hans eller hennes skuld bortom rimligt tvivel. Invändningar av det här slaget finns det ingen uppsåtsform som kan värja sig mot och så kommer det att vara tills den psykologiska vetenskapen kan besvara vad uppsåt faktiskt är. Men uppsåtets uppgift är i huvudsak praktisk. Det ska vara ett redskap för straffrättskipning och begränsa kriminaliseringen till det gärningar samhället anser vara moraliskt oacceptabla.

Såsom Ross påvisat kan det finnas stora skillnader mellan hur en uppsåtsform ska tillämpas i teorin och hur den faktiskt används i praktiken. Sannolikhetsuppsåtet är inget undantag och vad som riskerar att försvinna vid praktisk tillämpning är den individuella skuldbedömningen. Eftersom det inte är gärningsmannen själv som bedömer vilken grad av sannolikhet som föreligger för att gärningsrekvisiten skall vara uppfyllda finns det risk att uppsåtsformen framstår som ett objektivet och opersonligt ställningstagande till gärningsinnehållet. Avgörandet baseras till exempel istället på vad domstolen i efterhand bedömer att gärningsmannen borde ha insett om sannolikheten eller i värsta fall vad domstolen anser om den. Precis som vid det eventuella uppsåtet finns det alltså en risk att domstolen anpassar domslutet till teorin istället för att tillämpa den korrekt. Dock tror jag inte att risken för att den individuella bedömningen ska bli lidande är särskilt stor. Domstolens uppgift är klar, det är gärningsmannens insikt om sannolikheten för den brottsliga effektens inträdde som ska bedömas vilket gör sannolikhetsuppsåtet lättare att tillämpa jämfört med det viljeteoretiska uppsåtsformerna.

Uppsåtets nedre gräns har en av de viktigaste uppgifterna inom straffrätten. Det ska avgöra vem som ska bestraffas och vem som ska gå fri. Det är gränsen för det personliga ansvaret och samtidigt ska det befästa den dömdes skuld på ett sådant sätt att det inte råder någon tvekan om att han eller hon förtjänar den stigmatisering som följer med en fällande dom.

Allmänheten ska förstå på vilka grunder bedömningen sker och det klander som den dömda beläggs med ska följa den allmänna uppfattningen om vad skuld är.

Av det tre undersökta uppsåtsformerna är det eventuella uppsåtet det klart sämsta på alla områden. Uppsåtet brister i gärningsrelevans vilket gör det rättspolitiskt olämpligt att använda och det klander som följer på en fällande dom blir inte heller lika starkt som vid tillämpning av de två andra uppsåtsformerna. För både allmänhet och den dömda kan det dessutom vara svårt att förstå hur uppsåtsformen fungerar och de domslut den leder till. Bristerna i konstruktionen leder till att rättssäkerheten blir lidande och som vi har sett finns det också en klar risk för godtycklighet vid tillämpningen vilket försvagar det klander uppsåtsformen fördelar. Sammantaget anser jag att det eventuella uppsåtet inte når upp till den rättssäkerhetsnivå legalitetsprincipen kräver och att uppsåtsformen är olämpligt att använda som avgränsning för det personliga ansvaret.

Både likgiltighetsuppsåtet och det kvalificerade sannolikhetsuppsåtet fokuserar på den brottsliga gärningen vilket i teorin garanterar ett rättspolitiskt godtagbart och rättssäkert resultat. De två uppsåtsformerna är logiska i sin utformning och har tydliga regler för hur de ska tillämpas. Som skuldfördelare och gräns för det personliga ansvaret anser jag att i teorin är sannolikhetsuppsåtet och likgiltighetsuppsåtet i stort sett likvärdiga. Sannolikhetsuppsåtet medför en viss utvidgning att det kriminaliserade området vad gäller våldsbrott med tillhygge men jag har personligen inget att invända mot detta och jag tror det stämmer bra överens med allmänhetens uppfattning om hur straffrättsystemet ska fungera och reagera på våldsamt beteende.

Ovan har jag argumenterat för att det klander vi vill belägga skyldiga gärningsmän med inte är beroende av om uppsåtet baseras på insikt eller vilja. Det är lagstiftarens uppgift att avgöra vad som är icke önskvärt beteende och uppsåtets uppgift att avgöra vem som ska beläggas med det klander som följer av att begå en kriminaliserad gärning. Trots detta är det lockande att se likgiltighetsuppsåtet som en bättre lösning ur ett moraliskt perspektiv. Gärningsmannens vilja som avgörande faktor stämmer överens med den allmänna uppfattningen om skuld och vi kan säga att bara den som medvetet, med vilje, begår kriminaliserade gärningar straffas för detta. Men att bedöma vilja är en omöjlig uppgift. Den skuld vi kan belägga gärningsmannen med grundar sig alltså på en bedömning som är omöjlig att utföra vilket jag menar minskar likgiltighetsuppsåtets förmåga att belägga en dömd med skuld. Vi kan inte säga att vi straffar gärningsmannens onda vilja om vi inte kan bevisa densamma. Sannolikhetsuppsåtet saknar den traditionella viljebedömningen men är ett bättre alternativ ur ett moraliskt perspektiv då det klander gärningsmannen beläggs med går att bevisa.

Också som skuldfördelare ur ett juridiskt perspektiv och gräns för det personliga ansvaret ser jag sannolikhetsuppsåtet som ett bättre alternativ. Det är förhållandevis lätt att tillämpa i praktiken och ger förutsägbara och

konsekventa resultat. Likgiltighetsuppsåtet är i teorin väl avgränsat men svårt att tillämpa i praktiken. Det finns en risk att bedömningen sker godtyckligt på samma sätt som vid tillämpning av det eventuella uppsåtet. Jag anser att sannolikhetsuppsåtet fördelar mest säkert bevisad skuld och gör detta på ett tydligt och förutsägbart sätt vilket gör uppsåtsformen till den bäst lämpade att fullgöra uppgiften som uppsåtets nedre gräns.

I svensk rätt respekterar vi legalitetsprincipen och menar att inte alla förutsättningar för straffansvar behöver regleras i lag. Jag tycker att det här finns en klar brist i logik. Det hävdas att det är samhället som via uppsåtet skuldbelägger gärningsmannen utifrån allmänna principer om moral och skuld. Men det är inte riktigt sant. Det är Högsta domstolen som bestämmer hur det kriminaliserade området ska avgränsas och på vilka moraliska grunder samhället ska belägga en gärningsman med klander. Inte vi medborgare genom en lagreglering i Riksdagen. Att under sådana omständigheter bestraffa en människa med hänvisning till att hans eller hennes onda vilja, som är omöjlig att bevisa, anser jag vara moraliskt tveksamt. Endast en striktare tolkning av legalitetsprincipen med en följande reglering av uppsåtet kan korrigeras detta, oavsett vilken form av uppsåt vi använder oss av.

Bilaga A

I-IV OTILLÅTEN GÄRNING (brottets objektiva sida)

I. Straffbelagd gärning

- a) En enskild brottsbeskrivning är uppfylld
- b) Kraven på en osjälvständig brottsform är uppfyllda

II. Gärningskontroll

- a) Kontroll över händelseförloppet
- b) Gärningsculpa

III. Gärningen strider mot svensk lag

Krav som gäller nationella och territoriella begränsningar är uppfyllda

IV. Gärningen är inte rättsenlig

Ingen undantagsregel som tillåter gärningen är tillämplig. Gärningen är inte heller socialadekvat.

V-VI PERSONLIGT ANSVAR (brottets subjektiva sida)

V. Det allmänna skuldrekvisitet

- a) Uppsåt (dolus)
- b) Oaktsamhet (personlig culpa)

VI. Gärningen är inte helt ursäktad p.g.a. att någon skriven eller oskriven undantagsregel är tillämplig.

I-VI BROTT

Ansvar kan dömas ut

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1962:10

SOU 1996:185, *Straffansvarets gränser del I och II*, betänkande av Straffansvarsutredningen, Malmö 1996.

Litteratur

Frände, Dan, *Allmän straffrätt*, tredje uppl. Helsingfors 2004.

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole och Wennberg, Susanne. *Brottsbalken – en kommentar, Del I*, Studentutgåva 4, Stockholm 2005.

Jareborg, Nils. *Straffrättens ansvarslära*, Uppsala 1994.

Jareborg, Nils, *Straffrättens gärningslära*, Stockholm 1995.

Jareborg, Nils, *Allmän Kriminalrätt*, Stockholm 2001.

Leijonhufvud, Madeleine och Wennberg, Suzanne, *Straffansvar*, sjunde uppl. Stockholm, 2005.

Cavallin, Samuel, *Skuld*, Uppsala 1999.

Strömmerstedt, Monica, *Med vett och vilja? Uppsåtets gränser i doktrin och rättspraxis*, Stockholm (1987)

Strahl, Ivar. *Allmän straffrätt i vad angår brotten*, Stockholm, 1976.

Artiklar

Asp, Petter, *Uppsåtets nedre gräns – en efterlängtd sequel*, Juridisk Tidskrift, Nr 2 2004/05, s. 385-396

Jareborg, Nils, *Avsiktsuppsåt och/eller insiktsuppsåt?*, Juridisk Tidskrift, Nr 4 2004/05, s. 811-819

Matikkala, Jussi, *Dolus Nordicus*, Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab, Nr 2 2006, s 127-139

Ross, Alf, *Dolus eventualis i svensk ret*, Svensk Juristtidning, Nr 1977, s. 673-702.

Träskman, Per Ole, *Uppsåtets tredje form – sannolikhet, eller...?*, Juridisk Tidskrift, Nr 3 2002/03, s. 613-639

Träskman, Per Ole, *Kan gärningspersonens uppsåt bevisas med hållpunkter i sinnevärlden*, Skuld och ansvar, straffrättsliga studier tillägnade Alvar Nelson, 1985, s. 56-75.

Ulväng, Magnus, *Likgiltighetsuppsåt*, Svensk Juristtidning, Nr 1 2005, s. 1-17

Zila, Josef, *En välkommen dom*, Juridisk Tidskrift, Nr 3 2002/03, s. 613-639.

Rättsfallsförteckning

NJA 1927 s. 1
NJÄ 1959 s. 63
NJÄ 1975 s. 594
NJÄ 1977 s. 630
NJÄ 1980 s. 514
NJÄ 1985 s. 757
NJÄ 1990 s. 210
NJÄ 1994 s. 614
NJÄ 1995 s. 119
NJÄ 1996 s. 509
NJÄ 2002 s. 449
NJÄ 2004 s. 179
RH 1983:163